
La dimensió social del mercat alimentari local de l'antic règim. Consum i protesta al Sabadell setcentista

182

Mercè Renom i Pulit

L'article analitza el sistema de proveïment alimentari de viles i ciutats catalanes a l'època moderna, diferent del dels altres territoris de la monarquia espanyola. El situa en el seu entramat econòmic, social i polític, de manera que mostra el paper central del mercat local de productes bàsics, especialment dels seus preus, en la negociació del conflicte, la pau i la diferenciació social. Planteja el paper fonamental dels ajuntaments en l'alimentació veïnal. Mostra el significat de les regulacions mercantils dels mercats alimentaris preliberals, presents a tot Europa, i la seva relació amb les hisendes locals. I posa en relleu el conjunt d'interessos implicats, generadors de tensions, protestes i negociacions en cada comunitat. La riquesa de les fonts documentals de Sabadell, tant les arxivístiques, com especialment la crònica del metge Antoni Bosch i Cardellach, han permès afegir aspectes concrets de molt interès a l'estudi de les dinàmiques esmentades.¹

Una vila en temps de canvis

La vila de Sabadell va tenir un gran creixement demogràfic en la segona meitat del segle XVIII. No hi ha dades prou exactes, però podria haver doblat la seva població i haver passat d'uns 1.500 habitants el 1750 a uns 3.000 el 1800.² Aquest notable creixement va tenir molt a veure amb l'arribada de gent per treballar en la manufactura local. En el cadastre de Sabadell de l'any 1771 els titulars de 160 de les 427 unitats domèstiques (un 37,5%) eren homes que constaven específicament com a jornalers; d'aquests, 67 eren propietaris de les cases on vivien, de manera que molts jornalers tenien un cert arrelament a la vila, amb la possessió d'alguns béns immobles rebuts per la via familiar;³ al seu costat n'hi havia d'altres que devien moure's amb una certa facilitat, com ha estat posat de manifest en alguns estudis.⁴

Hem de tenir en compte que aleshores a Sabadell hi havia dues activitats econòmiques rellevants: l'agricultura i la producció tèxtil llanera.⁵ El sector draper va experimentar una transformació profunda al llarg del segle, acompanyada d'una gran conflictivitat gremial. En línies generals, el teixidors es resistien a perdre el control gremial sobre la seva activitat, un funcionament tradicional que els atorgava força i independència enfront dels paraires: aquests, en canvi, defensaven la lliure contractació i l'abolició de les regulacions gremials. En el procés, un petit grup de paraires va accentuar la seva preeminència i la seva diferenciació de la resta de paraires (abaixadors, cardadors...) i de la gent d'altres oficis tèxtils, com filar i teixir. A finals de segle els paraires d'aquest grup ja s'anomenaven fabricants.⁶ El sector agrari, per la seva banda, estava molt estratificat, des dels nombrosos mossos a jornal, que feien treballs tempo-

1 L'article es basa en la investigació feta per l'autora, destinada al DEA (Mercè RENOM, "Mercat i control comunal a finals de l'antic règim. Sabadell, segles XVIII-XIX", DEA a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1997), una investigació incorporada i ampliada en la seva tesi doctoral inèdita, dirigida, com el DEA, per l'historiador Josep Fontana (Mercè RENOM, "Societat i poder en un context de canvi. Sabadell, 1718-1823", Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2004). El present article dona informacions molt concretes referides a Sabadell i és complementari d'altres escrits de l'autora que prenen una perspectiva més general (Mercè RENOM, "Arrendaments municipals i control del mercat local a finals de l'Antic Règim. Sabadell com a exemple", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 11 (2000), p. 9-27, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Mercè RENOM, "El control dels preus dels proveïments a Sabadell i la formació d'una nova cultura política a la darrereria del segle XVIII", comunicació al VII Congrés d'Història de Barcelona "El segle de l'absolutisme, 1714-1808", Barcelona: Institut de Cultura: Arxiu Històric de la Ciutat, 27-29 de novembre de 2001, publicat a *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*, Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, 2002 (Quaderns d'Història; 7), p. 191-207; i Mercè RENOM, "Moviments socials urbans al final de l'antic règim", a Josep FONTANA, *Història i projecte social. Reconeixement d'una trajectòria*, Barcelona: Crítica, 2004, p. 386-395. Vull agrair la lectura prèvia que han fet d'aquest article Josep M. Benaül, Joan Comasòlivas i Assumpta Muset, i les consideracions que m'han fet, que han contribuït a donar-li major amplitud i matisos.

2 L'estimació d'una xifra propera als 1.500 habitants a Sabadell a mitjan segle XVIII és de Santi TORRAS TILLÓ i Anna VARGAS COLL, "Clarsobscurs de Sabadell a l'època moderna, segles XVI a XVIII", a *Memòries d'una vila. Sabadell, segles XVI-XVIII*, Sabadell: Ajuntament de Sabadell; Museu d'Història de Sabadell, 1998, p. 17-54 (l'estimació és a la p. 19). Pel que fa a les dades de 1800, cal tenir en compte que el cens de Floridablanca donava per a Sabadell la xifra de 2.212 habitants el 1787 (Josep IGLÉSIES, *El cens del comte de Floridablanca, 1787 (part de Catalunya)*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1969-1970, 2 v.); però Bosch i Cardellach, en el mateix moment, considerava "en número mayor de 3.000 el total de sus habitantes" (A. BOSCH i CARDELLACH, "Topografia de la villa de Sabadell y su comarca" [manuscrit inèdit] [c. 1787], el coneixement del qual m'ha estat facilitat per Josep M. Benaül, conservat a l'Arxiu Històric de Sabadell, en endavant AHS).

3 Podeu veure una anàlisi de la part de les cases d'aquest cadastre i de les feines dels seus titulars a M. RENOM, "Societat i poder...", v. 1, p. 49-71, i v. 2, annex 6.

4 La mobilitat de la mà d'obra va mantenir-se en el segle següent, com mostren, entre d'altres, els estudis d'Enriqueta Camps, que ha analitzat a fons aquest procés a Sabadell.

5 La producció llanera de Sabadell i el seu significat en els darrers segles i en contextos amplis compta amb excel·lents estudis recollits en els llibres i articles de Josep M. Benaül, Esteve Deu i Jordi Calvet. En canvi, tenim menys informació sobre l'activitat agrícola de la zona, objecte de l'estudi de Pere Roca i Fabregat, donat a conèixer en part en algunes de les seves publicacions.

6 El nou terme comença a ser habitual els últims cinc anys del segle en els nomenaments dels càrrecs de l'ajuntament fets per la Reial Audiència. El procés de diferenciació ha estat estudiat amb molt deteniment per Josep M. Benaül (vegeu-ho a la seva tesi inèdita, Josep M. BENAÜL, "La indústria tèxtil llanera a Catalunya. 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terras-sa", Barcelona, 1991, i en altres articles del mateix autor).

ral, estacionals o de més durada, fins al petit grup de propietaris de masos, tenint present que en aquell moment la propietat no era plena, sinó subjecta als condicionants del règim senyorial.

Les elits d'ambdues activitats, els propietaris de masos i els paraires en ascens, juntament amb les seves famílies, representaven una petita franja en la demografia local, menor del 10%, i constituïen l'oligarquia local, perquè la presència nobiliària a Sabadell era molt feble i distant. Al llarg del segle XVIII, els nomenaments reials per als càrrecs de govern local van recaure majoritàriament en homes d'aquests dos grups, sovint aliats i enfrontats a grups, amb interessos diferents, com els altres artesans i els pagesos d'horta. Fins i tot, durant un temps, les dinàmiques polítiques locals van ser canalitzades a través de dos partits, els "blanquillos" i els "valons".⁷

Producció i consum local, una aproximació

Segons els càlculs del metge sabadellenc Antoni Bosch i Cardellach (1758-1829), a finals del segle XVIII, quan la vila just superava els 3.000 habitants, s'hi consumien diàriament 50 quarteres de cereals (era una mesura de capacitat i el total equival a 3.475 litres).⁸ En xifres rodones, ell calculava unes necessitats de 18.000 quarteres anuals, mentre que la producció local era només de 4.000, per més que una meitat del terme estava dedicat al conreu de blat, sègol (*centeno*) i ordi (*cebada*). El cereal que faltava venia "*de los reynos extranjeros por el mar, o de los pueblos y labradores del restante Vallès*". Segons deia, el de la zona era més bo, però escàs i en part consumit pels mateixos pagesos; de manera que la majoria de la gent havia de comprar del de fora, en les condicions següents: "*el que nos viene por mar no es dudable que adolece de algunas calidades no muy útiles, principalmente sirviendo para los pobres que son los que más comúnmente lo compran de nuestros revendedores, que por esto se comprenderá que es por lo regular malo y caro*".⁹

Pel que fa al vi, sembla que se'n consumien diàriament 18 càrregues (2.160 litres, a raó de 120 litres la càrrega), amb unes necessitats de 6.500 càrregues

l'any, mentre que al terme solament se'n collien unes 2.000 (240.000 litres).¹⁰

El consum de carn era massa alt, a parer del metge Bosch: anualment, 51.000 lliures carnisseres, que a raó de 1.200 grams la lliura carnissera,¹¹ eren 61.200 quilos, 24.000 dels quals eren de porc. Ho explicava així: "*es excesivo el uso de carnes que hacemos, señaladamente de cerdo, en el invierno y primavera; de macho o cabrón, y pocas veces de carnero, en verano y otoño; y en todo el año las saladas de sardina, bacalao y atún*". Segons ell, l'excés era sobretot de porc. El fet era que cada any es mataven més de 4.000 porcs criats a casa o comprats ("*exceden las de cerdo, por la proporción de tenerlos en sus casas; los acomodados, por el cerdo que anualmente matan comprándolo; y los pobres, por el que se ha criado en sus casas desde cochino*"). Les altres carns venien de fora.¹²

D'oli, a la vila se'n produïa 1/30 part del que era necessari per al consum de la gent i de les fàbriques de teixits de llana i de sabó, que el necessitaven per al seu procés.¹³

També segons Bosch, els productes d'horta¹⁴ arribaven sobretot de Caldes de Montbui, però les hortes de Sabadell haurien pogut abastar la gent de la vila si no fos que en bona part estaven dedicades a fer cereals i cànem; la poca verdura que s'hi feia era per als conreadors. De llegums, en canvi, se'n collien suficients, perquè sembla que se'n menjaven pocs ("*por la poca devoción que les tenemos*").¹⁵

Així, a Sabadell, a finals de l'antic règim, el mercat alimentari local tenia un paper central en la subsistència de la població, que ja comptava amb una gran proporció de jornalers agraris i manufacturers. Segons el mateix Bosch, satisfer les necessitats familiars sobre la base de la producció pròpia només era possible als masos forans, una quinzena, subjectes a les càrregues senyorials corresponents i orientats cada vegada més a desenvolupar estratègies d'integració en les xarxes mercantils disponibles. Bosch remarcava: "*las casas o mansos de los labradores foráneos [...] hacen su pasto principal de las producciones del campo: legumbres, verduras y tocino*".¹⁶ La resta de gent, per més que alimentés un porc i alguns animals de corral, i encara que tingués algun camp, depenia molt directament del mercat, el qual s'havia de proveir en la seva major part de productes arribats de fora.¹⁷

Els mercats alimentaris preliberals

A tot Europa, des de l'edat mitjana, havien anat sorgint i evolucionant fires, mercats i botigues, sota la tutela de monarques, senyors o corporacions municipals.¹⁸ Al llarg dels segles s'havia desenvolupat un sistema monopolístic molt regulat que feia possible garantir la manutenció veïnal en un context de precarietat productiva i en el qual hi havia poques possibilitats de compensar les oscil·lacions climatològiques i les fluctuacions estacionals. Els monarques o els senyors rebien compensacions en moneda o en espècies pels monopolis que detentaven, de manera que, amb el temps, les comunitats veïnals van mirar d'adquirir els monopolis esmentats, per disminuir càrregues, encara que s'haguessin d'endeutar.

Així, les viles i ciutats havien obtingut alguns drets i privilegis, els béns "propis", del Comú, per resoldre col·lectivament les necessitats més bàsiques (molins, boscos, proveïment alimentari...), uns propis

que eren gestionats localment pels consells municipals els quals van anar evolucionant institucionalment fins a convertir-se en ajuntaments.¹⁹ Els càrrecs municipals estaven "obligats" a assegurar el proveïment veïnal de productes i serveis bàsics: els cereals i les fleques a la nostra zona, la mantega o la llet més al nord, la llenya o el carbó on no disposessin de boscos comunals.

Per garantir el proveïment local, s'havien desenvolupat polítiques alimentàries reguladores sobre mercats de productes i serveis bàsics, que van ser recollides en uns documents anomenats "tabes". El control podia fer-se de maneres diferents. Per exemple, com va mostrar clarament Pierre Vilar, les polítiques de Madrid i les de Barcelona eren molt diferents.

"Un contrast vigorós oposa les dues capitals: la de l'Estat espanyol taxa els grans i deixa la fleca lliure; la del Principat compra els grans al preu del mercat i controla estrictament la fleca. L'explicació és simple.

185

7 Antoni Bosch i Cardellach ho esmenta en els seus escrits. Podeu veure el seu encaix en les dinàmiques socials i polítiques de la vila a M. RENOM, "Societat i poder..."

8 Una quartera de gra equival a 69,5 litres (les mesures tenien diferents equivalències segons el lloc; les equivalències locals les podeu trobar, per exemple, a la taula de mesures que dona Joan COMASÒLIVAS I FONT, *Dietari de Francesc Gorina i Riera, pagès de Matadepera (1841-1904)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 29-30.

9 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo y su término desde [per "hasta"] el año 1789 [en realitat acaben el 1770]*, Sabadell: Establecimiento Tipográfico de Juan Baqués e Hijos, 1882, p. 46 (és un volum que sembla incloure alguna versió, potser incompleta, de la citada "Topografía de la villa...", on dona major informació, fol. 7v-8v, 11) (AHS. 8au 163-1).

10 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo...*, p. 47; i del mateix autor, "Topografía de la villa...", fol. 12.

11 Una lliura carnissera eren tres lliures senzilles, o terces, de manera que la lliura carnissera són 1.200 g i la lliura senzilla, 400 g (Joan COMASÒLIVAS, *Dietari de Francesc Gorina...*, p. 29-30).

12 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo...*, p. 49; i del mateix autor, "Topografía de la villa...", fol. 13-13v.

13 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo...*, p. 43; del mateix autor, "Topografía de la villa...", fol. 8v-9.

14 No és en va recordar que la varietat actual dels productes d'horta no s'ajusta al que s'hi produïa a l'època que comentem. Els productes americans -els tomàquets, pebrots, mongetes o patates- no van començar a ser acceptats al continent europeu fins al segle XVIII, i el seu consum no va ser general fins a mitjan segle XIX, de manera que, o bé no n'hi havia a les hortes de l'entorn de Sabadell, o bé eren una novetat (Jaume FÀBREGA, *La cuina del món: cultura i gastronomia dels cinc continents*, Barcelona: L'Isard, 2004).

15 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo...*, p. 44, 48-49; del mateix autor, "Topografía de la villa...", fol. 9v-10, 12v.

16 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell antiguo...*, p. 52.

17 A. BOSCH I CARDELLACH, "Topografía de la villa...", fol. 13-13v.

18 Deixant de banda l'extensa bibliografia existent sobre aquest tema, podeu veure unes línies generals del procés, amb referents concrets de Sabadell, a Assumpta MUSET I PONS, "Botigues i gabelles. Proveïments i consums a Sabadell a l'època moderna", *Arraona. Revista d'Història*, IV època, núm. 29 (2005), p. 148-166. Sobre les fires, podeu veure Albert CARRERAS i Lúcia TORRA, *Història econòmica de les fires a Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Comerç, Turisme i Consum, 2004.

19 Sobre Sabadell, a més de Miquel CARRERAS i COSTAJUSSÀ, *Elements d'història de Sabadell*, Sabadell: Edicions de la Comissió de Cultura, 1932, podeu veure un breu resum a Joan ALSINA i GIRALT, "El Consell de la Vila", a *Memòries d'una vila. Sabadell, segles XVI-XVIII*, exposició temporal, Sabadell: Ajuntament de Sabadell; Museu d'Història de Sabadell, 1998, p. 93-102.

Madrid, ciutat aristocràtica, administrativa, depèn menys de les variacions del preu del pa que Barcelona, ciutat menestral, aviat industrial; però els salts imprevistos de la producció castellana poden causar brusques catàstrofes; cal vigilar el blat. A Barcelona el pa carfaria els salaris cars; però l'única manera de limitar l'alça a les fleques és obrir la porta als blats vinguts per via marítima; hom deixa, doncs, lliure el gran comerç dels grans —és, a més, tradicionalment, un comerç potent dins la mateixa municipalitat—; hom només vigila l'especulació a la fleca”.²⁰

En moltes zones de l'entorn barceloní, com Sabadell, es practicaven les seves mateixes polítiques; és a dir, amb fórmules variades i complexes que anirem

veient, es combinava el control dels preus a la menuda, amb la llibertat de mercat a l'engròs. I en situacions crítiques, davant de caresties, es posaven en marxa altres mecanismes reguladors, com podien ser les requises de cereals, la rebaixa dels preus dels aliments més bàsics, la constitució de juntes benèfiques o la supressió momentània dels monopolis per deixar pas al lliure comerç.

Els monopolis municipals catalans —els propis— eren instruments fonamentals per al control del mercat i dels serveis bàsics. Els ajuntaments podien gestionar directament els seus propis o bé arrendar-los en subhasta pública, amb una renovació periòdica, molt sovint anual. Amb l'arrendament, cada arrendatari quedava “obligat, tant en sanitat com en malaltia, [a]

20 Pierre VILAR, *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, París: SEVPEN, 1962, 3 v. (trad. cat.: *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona: Edicions 62, 1964-1968, 4 v.; vegeu el v. 3, p. 447); per Madrid, podeu veure Concepción de CASTRO, *El pan de Madrid. El abasto de las ciudades españolas del Antiguo Régimen*, Madrid: Alianza, 1987. Per la seva banda, Cadis, ciutat costanera, aplicava unes polítiques semblants a les de Barcelona (José Ignacio MARTÍNEZ RUIZ, “El mercado internacional de cereales y harina y el abastecimiento de la periferia española en el siglo XVIII: Cádiz, entre la regulación y el mercado”, *Investigaciones de Historia Económica* [hivern 2005], p. 45-79).

21 Les dues cites corresponen a la taba de l'arrendament de la fleca de Sabadell per a l'any 1781. AHS. Fons Municipal (d'ara endavant FM), *Llibre d'arrendaments, 1781-1790* (AMH 2525/2). Arrendament de la fleca, 14 de febrer de 1781.

22 Edward P. THOMPSON, “The moral economy of the English crowd in the eighteenth century”, *Past and Present*, núm. 50 (febrer de 1971), p. 76-136 (una trad. cast.: “La economía ‘moral’ de la multitud en la Inglaterra del siglo XVIII”, a *Costumbres en común*, Barcelona: Crítica, 1995, p. 213-293).

23 Podeu veure una afinada anàlisi del “motín de Esquilache”, amb algunes referències comparatives a la “guerre des farines”, a Pierre VILAR, “El ‘Motín de Esquilache’ y las ‘crisis’ del Antiguo Régimen”, *Revista de Occidente*, núm. 107 (1972), p. 199-249 (una segona edició a “Coyunturas. Motín de Esquilache y crisis de antiguo régimen”, a Pierre VILAR, *Hidalgos, amotinados y guerrilleros. Pueblos y poderes en la historia de España*, Barcelona: Crítica, 1982, p. 93-140).

24 Vegeu-ho a Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*

25 Com veurem més endavant, Barata i el seu gendre Ubach van participar en la problemàtica subhasta de la carnisseria de Sabadell el desembre de 1789, i Antoni Bosch i Cardellach va deixar constància de la sospita que tinguessin algun tracte de favor per part d'alguns càrrecs municipals (A. BOSCH I CARDELLACH [referent a 1787-1804] (dues edicions, 1944 i 2003), “Memòria de las cosas notables de la vila de Sabadell comensant en desembre de 1787 [1787-1804]”, hològraf en català conservat a l'Arxiu Històric de Sabadell (utilitzem l'edició de 2003, *Memòria de las cosas notables de la vila de Sabadell comensant en desembre de 1787*, a cura de Joan ALSINA i Miquel FORRELLAD, Sabadell; Barcelona: Fundació Bosch i Cardellach; Fundació Caixa de Sabadell; Editorial Mediterrània, p. 62-63, dels dies 20, 26 i 28 de desembre de 1789; i p. 309, 11 de desembre de 1796). Ubach i Barata van competir amb Jaume Salas en l'arrendament de la carnisseria per a 1791 (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 91-92, 19 de desembre de 1790; i p. 115, 22 d'abril de 1791).

26 Podeu veure, per al conjunt europeu, Alain CLEMENT, *Nourrir le peuple. Entre Etat et marché, xvii-xixè siècle. Contribution à l'histoire intellectuelle de l'approvisionnement alimentaire*, París: L'Harmattan, 1999; per a França, Florence GAUTHIER, “De Mably à Robespierre. De la critique de l'économie à la critique du politique: 1775-1793”, a DA, *La guerre du blé au xviiiè siècle. La critique populaire contre le libéralisme économique au xviiiè siècle*, Montreuil: Les Éditions de la Passion, 1988, p. 111-144.

27 Es poden veure algunes prescripcions d'aquest tipus a les tabes de la carnisseria de Sabadell de 1832 i de 1837. AHS. FM. *Tabes d'arrendaments, 1686-1871* (AMH 939/3).

28 Sabadell va néixer entorn d'un mercat (Mercè ARGEMÍ I RELAT, *Sabadello, el naixement d'una vila (segles xi-xv)*, Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 2003). L'evolució va ser un procés llarg; es pot veure M. CARRERAS, *Elements d'història...*; A. MUSSET, “Botigues i gabelles...”.

29 Podeu veure'n un balanç a M. RENOM, “Moviments socials urbans...”.

tenir la vila proveïda” de pa, de carn, de vi, d’oli o dels productes establerts, alhora que adquiria el monopoli de la seva venda (una taba de Sabadell precisava: “persona alguna no podrà vendre en dita vila i terme [...] sinó solament dit arrendatari”, amb alguna excepció, com “en cas de siti” o el dia de l’aplec de la Salut).²¹

Quan es presentaven problemes, els anys secs i de males collites, quan mancaven aliments bàsics o eren cars, el veïnat protestava amb accions de diferent tipus si considerava insatisfactòries les polítiques municipals. La gent es basava en drets tradicionals per exigir aliments suficients i preus “justos”. Així, l’economia de l’etapa preliberal era una economia subjecta a antics compromisos socials. Era una economia regulada que va ser caracteritzada per l’historiador anglès E. P. Thomson com a “economia moral”.²²

El sistema monopolístic i els controls reguladors aplicats al mercat de productes alimentaris bàsics començaren a ser qüestionats pels il·lustrats del segle XVIII. Però l’impuls al comerç lliure va tenir el refús social durant moltes dècades. Hi ha episodis que ho exemplifiquen. A Espanya, el 1766, es produïren una sèrie de motins contra la política liberalitzadora del ministre Esquilache; a França, el 1775, a l’entorn de París tingué lloc la “*guerre des farines*”, nom donat a unes violentes protestes populars aixecades en resposta a la liberalització del mercat de cereals aprovada per Turgot.²³ Per contra, entre els botiguers i els comerciants augmentava la convicció que tindrien majors possibilitats de negoci en un marc de comerç lliure, deslligat de les obligacions i les regulacions tradicionals. De fet, hi havia pressió per superar el sostre del rendiment econòmic que podia obtenir-se amb els arrendaments de botigues i altres propis municipals, o amb l’arrendament dels cobraments d’impostos eclesiàstics o senyoriais, que havia estat la via de negoci al llarg del segle XVIII.²⁴ Per exemple, a les últimes dècades del segle, entre els arrendataris de les botigues de Sabadell hi havia alguns dels pagesos més rics de l’entorn, com els Ubach o els Barata, o algun fabricant, com Jaume Salas.²⁵

Tant en els àmbits concrets, com en els més generals polítics o econòmics, pràcticament durant tot el segle XVIII i al llarg del segle XIX els debats sobre la

transformació dels mercats se succeïren, amb posicions enfrontades segons fossin les perspectives i les adscripcions.²⁶

La implantació del lliure mercat de treball, productes o terra fou un procés llarg i intermitent, de prop de cent anys, que es consolidà com un dels efectes de la Revolució liberal. El procés encara fou més lent en l’àmbit local, on va mantenir-se algun tipus de protecció durant dècades; o la coexistència de venedors lliures i botigues del Comú, arrendades en règim de monopoli reduït, compensades d’alguna manera pels primers (per exemple, es podia obligar el venedor lliure a oferir uns determinats productes i no d’altres, o a pagar una part de l’arrendament a l’arrendatari).²⁷

Entre la gent corrent, especialment la dels sectors més modestos, la liberalització va ser percebuda com una amenaça a la subsistència, ja que com hem vist i anirem veient al llarg de l’article, el mercat local regulat implicava seguretat. Per contra, els defensors de l’eliminació de les regulacions i dels monopolis van necessitar desacreditar-los per legitimar amb més força el canvi; i aquests plantejaments desvaloradors han arribat fins a nosaltres, sense cap mena de revisió. És molt interessant, doncs, reconstruir el paper del mercat alimentari local d’antic règim en el seu context històric i posar en relleu la seva dimensió social.

Control social del mercat alimentari

Els diferents règims monopolístics locals s’anaren construint al llarg dels segles, en funció de les necessitats comunes i de les oportunitats presentades per adquirir els drets reials o senyoriais, d’origen medieval, que afectaven l’ús dels serveis bàsics i la producció i la circulació de mercaderies.²⁸ De manera paral·lela s’havia anat creant una cultura de control de la gestió dels monopolis municipals, amb un consens sobre quins eren els drets veïnals bàsics d’accés al consum. La seva legitimitat es basava en l’esforç que s’havia hagut de fer a cada lloc per adquirir col·lectivament els monopolis esmentats, amb deutes que pesaren sobre les hisendes locals durant molt temps. El veïnat defensava els drets socials tradicionals amb l’atenció permanent o amb la protesta quan els considerava transgredits. Era una protesta urbana, diferent de la que regia les lluites agràries i antisenyoriais.²⁹

Fotografia 1. Raval de Dins entre 1925-1930, quan conservava força trets del Sabadell setcentista. Autor: Francesc Casañas i Riera (AHS).

Hi ha nombrosos estudis europeus sobre la protesta alimentària d'antic règim, especialment a Anglaterra o a França. És una línia d'investigació poc seguida pels historiadors espanyols, més decantats cap als moviments agraris.³⁰ La nostra investigació sobre el mercat alimentari del Sabadell setcentista permet posar en relleu aspectes de gran interès per a la comprensió de les dinàmiques socials urbanes a la Catalunya moderna.

Per la temàtica que ens ocupa, a més de disposar d'un bon Arxiu Històric de Sabadell, tenim els magnífics escrits del metge coetani Antoni Bosch i Cardellach, amb moltes notícies sobre la gestió dels propis locals i la protesta alimentària. Són notícies esparses que, quan s'apleguen i se situen en un context històric adequat, informen de manera concreta i detallada d'algunes dinàmiques i comportaments que difícilment es troben en els documents oficials. Amb un bon marc interpretatiu que ajudi a interpretar els escrits esmentats, s'aprecia la seva vàlua singular. Les notes de Bosch aporten detalls preciosos que il·luminen les dinàmiques socials de finals de l'antic règim i contenen moltes explicacions i exemples del funcionament del mercat local de Sabadell i de la manera com la gent negociava i protestava.

Convé tenir present que la negociació social a l'Europa anterior a la construcció dels estats liberals tenia un àmbit preferentment local; i que la millora de les condicions de vida de la gent depenia sobretot dels preus del mercat. Les reivindicacions sobre salaris no van començar a generalitzar-se fins entrat el segle XIX. En paraules de l'historiador britànic E. P. Thompson:

*“Si el mercado fue un campo de batalla de la guerra de clases, en la misma medida en que llegaron a serlo la fábrica y la mina durante la Revolución industrial, entonces la amenaza del motín afectaría a la situación total del mercado, no sólo en años de escasez, sino también en años de cosecha media, y no sólo en pueblos destacados por su susceptibilidad al motín, sino también en aldeas donde las autoridades deseaban preservar una tradición de paz. Por muy meticulosamente que cuantifiquemos los datos disponibles, éstos no pueden mostrarnos a qué nivel habrían subido los precios si se hubiera eliminado totalmente la amenaza del motín”.*³¹

La protesta veïnal d'antic règim era més o menys violenta, segons fos més o menys greu la transgressió dels drets tradicionals. En grau creixent, el clam, l'avalot o el motí eren termes precisos dels diferents nivells de violència emprada pels veïns en les situacions de conflicte.³² La protesta alimentària era una acció directa al carrer duta a terme per homes i dones de totes les edats, amb una estratègia comuna i pràctiques distintes.³³

El control i la protesta veïnal d'antic règim no es limitava al mercat, sinó que hi havia altres fronts. A Sabadell van ser molt importants les protestes dels anys 1769 i 1770 en contra de la pretensió del marquès de Ciutadilla de desviar aigua de les fonts públiques cap al seu casal, que ell fonamentava en alguns privilegis antics. La pretensió del marquès va ser frenada per la mobilització del veïnat, amb una gran participació de dones, amb clams, algun avalot, una amenaça de motí i la presentació de diversos "memorials". I també són remarcables els moviments de la gent de Sabadell en demanda d'ensenyament. Una demanda ja present a mitjan segle XVIII i ben acollida per un dels grups oligàrquics rivals, el dels valons.³⁴

La mobilització social d'antic règim era més violenta com majors eren el "mal govern" i els abusos de poder; i alhora que defensava drets tradicionals, renovava solidaritats i cultures polítiques. Els càrrecs municipals d'antic règim eren de designació reial. Estaven formats per homes, no cal dir-ho, representants d'unes capes socials privilegiades molt minoritàries (a l'entorn d'un 10% de la població), acompanyats d'alguns altres homes de la seva confiança, d'altres sectors. En l'estudi de cas de Sabadell vam constatar que les solidaritats i les cultures formades en les protestes veïnals de les darreres dècades del segle XVIII van propiciar la ruptura revolucionària

Fotografia 2. Esgrafiats de tipus colonial a la façana d'una casa al carrer de Sant Antoni. Els esgrafiats han desaparegut. Sabadell, s.d. Autor: Francesc Casañas Riera (AHS).

30 Podeu veure la bibliografia inclosa a M. RENOM, "Societat i poder...".

31 Edward P. THOMPSON, "La economía 'moral'...", p. 271.

32 Vegeu l'estudi sobre França de Jean NICOLAS, *La rébellion française. Mouvements populaires et conscience sociale (1661-1789)*, París: Éditions du Seuil, 2002; per a Catalunya, podeu veure l'apartat "Les formes i el lèxic de la protesta d'antic règim", a M. RENOM, "Societat i poder...", p. 177-188.

33 He tractat d'introduir la perspectiva de gènere en la protesta alimentària catalana de finals de l'antic règim, tenint present els debats historiogràfics europeus, en una comunicació al XIII Col·loqui internacional AEIHM, "La història de les dones: perspectives actuals", Barcelona, 19-21 d'octubre de 2006 (M. RENOM, "Hombres y mujeres en los movimientos sociales en la transición del antiguo régimen al constitucionalismo liberal").

34 Vegeu les protestes per l'aigua a Mercè ARGEMÍ i Esteve DEU, *900 anys d'història de l'aigua a Sabadell. Del segle XI al 1949*, Sabadell: Companyia d'Aigües de Sabadell, 1999. Podeu veure el context sabadellenc de la conflictivitat d'aquells anys, especialment la relació entre les protestes de l'aigua o de l'ensenyament i la rivalitat entre els dos partits anomenats blanquillos i valons, a M. RENOM, "Societat i poder...".

produïda a la vila en instaurar-se el règim constitucional, unes dècades més tard (els períodes 1812-1814 i 1820-1823), uns canvis locals emmarcats en el llarg procés de la revolució liberal espanyola.

Les condicions dels arrendaments dels propis municipals: les "tabes"

La normativa reguladora del mercat local d'antic règim, més enllà de la seva varietat i flexibilitat, que l'adaptava a cada realitat local, responia fonamentalment a pocs objectius genèrics: assegurar el proveïment, controlar els preus, aportar ingressos a la hisenda local i garantir la pau social.

A Sabadell, a finals del segle XVIII, els establiments alimentaris propis de l'ajuntament eren la fleca, la carnisseria, la tenda del vi (taverna), la de l'oli i la de la pesca salada, a vegades desdoblats en dos o tres.

El comú també tenia algun immoble i el monopoli d'alguns serveis com l'hostal, els corrals, l'escrivania o el control de pesos i mesures. En general aquests propis eren arrendats anualment per subhasta.³⁵

Les principals regulacions sobre la venda dels productes bàsics a les botigues municipals, com ara la varietat de productes disponibles, els preus i els beneficis màxims o altres condicions, eren recollides en uns documents anomenats "tabes", que es redactaven de nou cada any i es feien públics abans de les subhastes. Cada municipi aprovava les seves tabes, que eren diferents per a cada botiga o servei. S'adaptaven a les conjuntures econòmiques i a les pressions socials, però responien a un model de comportament general i s'ajustaven a una lògica comuna, tradicional i àmpliament consensuada: el control del mercat local. Les tabes eren l'instrument normatiu de regulació del mercat local de proveïments bàsics i els ajuntaments havien de vetllar pel seu compliment.³⁶

L'anàlisi històrica de les tabes ajuda a conèixer el funcionament dels mercats d'antic règim i els seus problemes i conflictes. Les tabes reflecteixen les correlacions de forces existents entre els interessos en joc, a cada lloc i moment (dels veïns, dels arrendataris, dels proveïdors o del sector hegemònic en el govern local), de manera que permeten fer una aproximació a les dinàmiques sociopolítiques locals d'antic règim.

El contingut de les tabes d'arrendament dels propis municipals s'adequava al marc general d'economia regulada preliberal. Però hi havia suficients marges de flexibilitat per tal d'ajustar les regulacions del mercat local a diferents contextos, conjuntures econò-

miques i correlacions polítiques. Les tabes no sempre eren totalment explícites i sovint obviaven els aspectes més fonamentals, pel fet que ja eren indiscutibles.³⁷ En canvi, incloïen detalls que potser avui costen de comprendre o fins i tots semblen anecdòtics o puerils. Però no hem de perdre de vista que hi eren perquè tenien importància en aquells contextos de precarietat, perquè resolien problemes i perquè expressaven negociacions i acords entre interessos contraposats. El seu estudi condueix a comprendre les bases dels nivells i les condicions de vida remots.

Gairebé tots els arxius locals conserven tabes d'arrendaments de venda de productes bàsics i n'hi ha una gran varietat, perquè hi havia una àmplia autonomia per regular els serveis d'abast i adaptar les pràctiques generals a les necessitats de cada lloc. També hi ha documentació de les subhastes i dels elevats ingressos que proporcionaven. Cal tenir present que, com veurem, els rendiments dels propis municipals constituïen els ingressos principals de les hisendes locals. Són aspectes d'un sistema econòmic que va garantir durant segles la subsistència de viles i ciutats, fins que va ser abolit amb la desregulació impulsada per la revolució liberal i la implantació del lliure mercat.

Pressió veïnal per la rebaixa dels preus: "preus justos"

A través de la gestió dels propis municipals es podia dur a terme una acció social de rebaixa de preus dels productes bàsics, en benefici de les condicions de

35 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*; M. CARRERAS I COSTAJUSSÀ, *Elements d'història...*; A. MUSET, "Botigues i gabelles..."

36 Podeu veure una anàlisi de les tabes de Sabadell, més completa que l'oferta en aquestes pàgines, a M. RENOM, "Mercat i control..."

37 Per exemple, l'arrendatari d'una de les tavernes de Sabadell l'any 1790 va ser obligat a pagar 8 lliures pel lloguer del local "essent consuetut antigua", mentre que ell es negava a fer-ho "per lo motiu que en la tabba no se li expressaba tal obligació de pagar-ho" (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 62-63, 24 de març de 1791).

38 Són notícies que poden passar desapercubudes, per la naturalitat amb què són expressades. Però són tan úniques i significatives que van incitar-me a dedicar-hi una atenció especial en el moment que iniciava la meua tesi doctoral sobre la revolució liberal a Sabadell. El resultat va quedar reflectit en el DEA esmentat en la nota I (M. RENOM, "Mercat i control...") i va enriquir el plantejament de la tesi, incorporant-hi alguns precedents de gran interès.

39 Aquests càrrecs eren d'elecció veïnal i van ser creats per Carles III l'any 1766 per controlar les accions dels ajuntaments en matèria de proveïment alimentari, després de l'onada de motins d'aquell any (Consell de Castella, Instrucció de 26 de juny de 1766). En general han estat poc estudiats a causa de la poca documentació conservada que hi faci referència, però a l'AHS, gràcies a l'acció arxivística de Bosch i Cardellach, es conserven les actes de les eleccions dels anys 1791, 1792, 1793, 1794 i 1797 (vegeu AHS. FM. *Libro particular para diputados y Síndicos personeros, 1766-1800* (AMH 455/2). Hi ha resultats del seu estudi a M. RENOM, "Societat i poder..."; una versió sintètica es pot trobar a M. RENOM, "El control dels preus...").

vida de la gent del lloc. Era una expressió del “bon govern”, i una resposta a la demanda veïnal de “preus justos”. En les subhastes dels arrendaments, els ajuntaments podien acceptar de posar límit a l’alça de les ofertes i demanar que els aspirants, en lloc d’apujar la seva postura, oferissin rebaixa de preus. Així, els ajuntaments acceptaven rebre una menor aportació econòmica per l’arrendament, per tal de compensar els arrendataris de les pèrdues que els comportarien els preus rebaixats –“preus polítics”–, per sota dels reals. La hisenda local obtenia menors ingressos, però en canvi el conjunt del veïnat resultava beneficiat de la rebaixa dels preus.

En alguns casos, la hisenda local podia permetre’s una reducció dels ingressos. Però en d’altres, la pressió veïnal per la rebaixa dels preus podia induir dèficits insostenibles. A més, segons com es resolgués el dèficit municipal, podia generar-se una certa redistribució en l’àmbit local. Per exemple, era així si el dèficit se solucionava amb una recaptació extraordinària entre majors contribuents. En canvi, no hi havia efectes redistributius si s’adoptava un sistema creditici, compromentent la mateixa hisenda en el pagament futur dels interessos. És important tenir clar aquest procediment per comprendre el sentit social de les dinàmiques locals i de les protestes veïnals, que no eren de cap manera irracionals i primitives com alguns han dit.

Els escrits del metge Antoni Bosch i Cardellach estan plens d’explicacions sobre els arrendaments dels propis de Sabadell. Disperses en les seves pàgines hi ha una gran quantitat d’informacions sobre les subhastes de cada final d’any, les pressions veïnals, les intrigues i les possibles complicitats entre arrendadors i càrrecs municipals. Les notícies més importants, per al tema que tractem, són les que fan referència al control dels preus.³⁸

La informació més explícita sobre la pressió social per obtenir la rebaixa dels preus és de finals de 1789 i es refereix a la subhasta per l’arrendament de la carnisseria. Feia pocs mesos del motí de l’1 de març, contra l’alça del preu del pa, l’endemà del de Barcelona, i l’agitació social continuava amenaçant. La descripció que Bosch fa del procés de l’arrendament conté uns detalls de gran interès que no he trobat en cap altre document ni estudi català o de fora.

S’hi descriu el pacte de l’any 1789 entre els veïns i l’Ajuntament per disposar de preus rebaixats a la carnisseria, un dels monopolis municipals que se subhastava (“s’encantava”) cada final d’any, amb vista a ser administrat durant l’any següent. Val la pena de llegir pacientment l’escrit de Bosch, malgrat la seva complexitat formal. El que explica permet comprendre que la rebaixa dels preus de la carn s’obtidria perquè l’Ajuntament acceptava no superar les 200 lliures d’ingrés i assumir el perjudici que això significava per a la hisenda municipal. En cas que els competidors en la subhasta estiguessin disposats a donar més (posar “més dita” a l’arrendament), l’Ajuntament es comprometia a demanar que les ofertes se centressin a proposar la rebaixa en els preus de venda al públic al llarg de l’any 1790, de manera que el que perdria el carnisser quedava compensat pel que ara pagaria de menys per l’arrendament.

Ja veurem que aquest pacte, pregonat juntament amb la convocatòria de la subhasta, s’havia tancat feia mesos, l’endemà del motí del pa de l’1 de març de 1789. Durant la subhasta del desembre, en el moment de cloure la competició, els regidors estaven a punt de no complir el pacte, si no hagués estat, d’una banda, per la reclamació del síndic Josep Fontanet i del diputat Feliu Torras, dos càrrecs –diputats i síndics personers– d’elecció veïnal, creats el 1766 per tal de controlar l’acció dels regidors sobre el mercat alimentari local;³⁹ i, de l’altra, per la protesta de la gent que vigilava des de fora (“lo poble expectador”, “lo concurs”), que Bosch qualificà d’avalot, un concepte que indica un cert grau de violència. En el text que transcrivim també s’hi veuen algunes amenaces entre competidors, per dissuadir-se de participar en la puja, tot distorsionant el procés. I també s’hi descriu l’actuació d’una representació veïnal que entrà dins l’Ajuntament per defensar l’acord de la rebaixa de preus. Finalment, Bosch donava a entendre discussions sobre quins mesos la carn havia de ser barata –no se’ns informa de quants–, una qüestió relacionada amb els condicionants variables dins del cicle econòmic anual:

“Isqueren dos pretendents al arrendament de la carnisseria, que eran Ubach, o Barata son sogre, i Rosàs, o Serrallarch son company. Havent ja estos pretengut des de dias atrás, ja en lo dia 13 havia fet publicar lo Ajuntament a veu de pregoner que en abant no-s pendria més

192
augment de arrendament de 200 lliuras. sinó sols rebaixa de carns. En lo dia present [20 de desembre] la rebaixa era a favor de Ubach i. quan tothom esperaba fortas competèncias ab lo altre pretendent. no havent aquest comparegut. foren tan activas las instàncias del síndich Xerevia.⁴⁰ [el] batlle y [el] notari per a que se alliuàrs lo arrendament. com vehemets las resistèncias que oposaren lo diputat Torres y [el] síndich Fontanet per no alliuarse. Luego se murmurà que lo altre competidor. Rosàs, no havia assistit per haver Xerevia i sos companys enviat un bitllet al company Serrallarch. persuadint-li que desistís per no fer mal obra a Ubach. a lo menos en lo diumenge present: y per sò Rosàs se retirà a instància de Serrallarch. Xerevia i companys negaren la diligència. Rosàs constaba en afirmar-ho. Però se quedà en assò mateix. ni la carniceria no se alliuà [...]. Disapte següent [26 de desembre] se ajuntà lo Ajuntament en la entrada de casa Amat de la plassa. ahont se encantaba la carniceria. Isqueren tots dos competidos y. anant mútuament abaixant lo preu de las carns, improvisament posà Ubach 25 lliuras més de dita al arrendament, enloch de abaixar la carn. Lo Ajuntament li acceptà la dita, molt a disgust de Torres i Fontanet, que clamaban no podia lo Ajuntament desdir-se del que havia fet publicar a veu de pregoner i era de utilitat pública. Se alborotaba també lo poble expectador, de entre lo qual isqueren los senyors Manuel Juncà, Joseph Salt, Joan Torras, tintorer, Matias Salas i Josep Anton Borrell. Demanant lo permís, entraren dins lo Ajuntament. exposaren quant oposada a son honor i al bé públich era tal determinació; que lo poble no podia permètrer-la; i que a no revocar-se la

determinació de prèndrer més dita de arrendament. donarien des de luego part a Superior. Ab assò se retractà lo Ajuntament. no admeté la dita antes admesa i continuaren en rebaixar las carns. Entre tant. se determinà que un individu del Ajuntament anàs a participar-ho al Sr. Intendent [...].

[Al cap de dos dies] No obstant que la resolució del Sr. intendent sobre la carniceria no havia de venir fins al dia 30. ja en lo dia present [28 de desembre] se alliuà lo arrendament a major rebaixa de carns [...]. Lo concurs que assistí alashoras fou numerós i del més lluít. I sobre quins mesos se entenia per dar la carn més barato. alsà la veu lo concurs; i per aquietar-lo fou precís que l Ajuntament fes publicar a veu de pregoner que serian qualsevols mesos volgués lo arrendador, ab tal que fossen seguits.⁴¹

Aquesta subhasta tenia lloc en un moment de gran desprestigi d'alguns càrrecs de l'Ajuntament de Sabadell, sobre els quals, a més, requeien sospites de tenir connivències amb alguns dels participants en les subhastes dels propis. Tant era així que poc després, des d'instàncies superiors, els regidors de Sabadell van rebre una reprensió explícita pel "mal govern" en què estava la vila.⁴²

A Sabadell, l'any 1789, tant el març, amb el motí pel preu i la qualitat del pa, com el desembre, amb l'avalot pel preu de la carn, la mobilització veïnal comptà amb un consens molt general i va actuar com un ampli front de protesta contra l'acció municipal. Al costat del veïnat més necessitat, hi havia altra gent de sectors intermedis en ascens, alguns ja enriquits en processos que podien abocar també a inestabilitats o a ràpids descensos. Els individus citats en el paràgraf anterior eren quatre paraires i un tintorer, que abans havien tingut alguns càrrecs municipals del tipus dels que exercien el control dels ajuntaments, uns governs formats a Sabadell, recordem-ho, per membres d'una reduïda elit local. El perfil de Manuel Juncà va ser descrit de la manera següent per Bosch i Cardellach, quan morí aquest enriquit paraire, l'abril de 1801:

"Fou home que pasà la puerícia en la major misèria ab sos pobres pares. En la joventud, venent i revenent arengadas que portaba al coil per los pobles y treballant molt de parayre, logrà insensiblement guañar-se un bon

40 Sobrenom d'Agustí Lluís (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 54), un adroguer presentat per Bosch com a possible beneficiari de pactes i complots entorn dels arrendaments municipals.

41 *Ibidem*, p. 62-63 (20, 26 i 28 de desembre de 1789).

42 *Ibidem*, p. 70-74 (30 de març i 26 d'abril de 1790).

43 *Ibidem*, p. 396-397 (15 d'abril de 1801).

44 Hi havia una relació molt directa entre el preu del pa, el producte més bàsic per a les famílies jornaleres d'aquesta època, i els salaris, com es posa de manifest a Natàlia MORA SITJA, "El poder adquisitivo de los trabajadores en las fábricas de indianas barcelonesas (1786-1816)", a Santiago CASTILLO i Roberto FERNÁNDEZ, coord., *Campesinos, artesanos, trabajadores*, Actas del IV Congreso de Historia Social de España, Lleida, 12-15 de diciembre de 2000, Lleida: Milenio, 2001, p. 541-552.

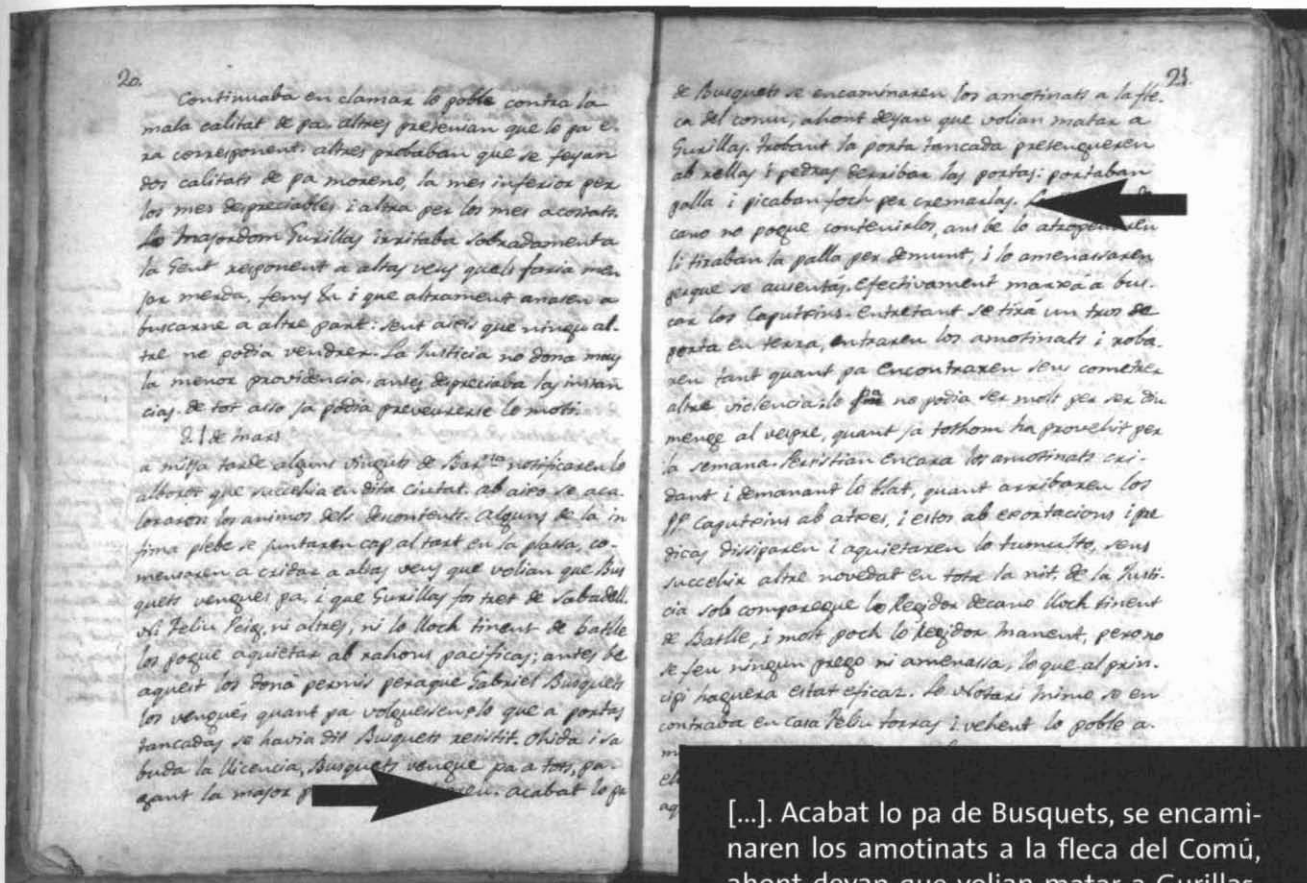

Figura 1. Notes sobre l'avalot del pa de Sabadell, 1 de març de 1789. Antoni BOSCH I CARDELLACH, "Memòria de las cosas notables..." (AHS).

patrimoni de una gran y ben provehida casa a todas las pesas y màquines convenientes a una gran fàbrica de paños, quatre viñas, un gran hort, un camp ab lo hostel y sa eixida ab sínia en la Creu Alta. Fou home de molts càlculs y empreses".⁴³

La implicació de persones com les identificades en l'escrit del metge Antoni Bosch, d'un nivell de vida relativament folgat, en un moviment veïnal de protesta en demanda de preus de carn rebaixats no té una única explicació, sinó que expressa la complexitat de les societats en temps de canvis. Alguns membres

20. Continuada en clamar lo goble contra la mala calitat de pa altrej preuenan que lo pa es sa correccionent altrej preuenan que se foyan dos calitats de pa moreso, la mes infeior per los mes depreciables i altra per los mes accorats. Lo trapandem Guillay irritaba i obradament a la gent reigoment a otras veij qualis fonia mes pa menda, fony en i que altrejment anaren a buscarne a altre gant: sent aixis que ninqu altre ne podia vendre. La histicia no dona may la menor providencia, altrej depreciaba los instancias de tot altre ja pobra proveuense lo moti.

21. E mas a missa tode alguns virguts de basto notificasen lo alborot que succedia en dita ciutat. ab aixis se acalorasen los animos dels deuenfants. alguns de la infima plebe se juntaren cap al cost en la patta, comensaren a cridar a otras veij que volian que busquets venques pa, i que Guillay fos net de Sabadell. xi Felu Feig, xi altrej, xi lo loch tinent de batlle los poque aquietas al rahon pacificaj, altrej se aguent los fona perovis peraque sabriet Busquets los venques, quant pa volquesen lo que a portos tancadas se havia dit Busquets reixit. Ohida i a buda la licencia, Busquets venque pa a tot, pagant la major p...

22. E Busquets se encaminasen los amotinats a la fleca del comu, ahont deyan que volian matar a Guillay. Trobant la porta tancada, pretengueren ab relly i pedras, derribar las portas; portaban golla i picaban foch per cremar-la. ... cano no poque contenirlos, ans se lo atropellaren li tiraban la palla per demunt, i lo amenassaven perque se ausentat. Efectivament marxat a buscar los Lagutins. Entretant se tixá un tros de porta en terra, entraren los amotinats i volien tant quant pa encontraxen seu comedia altre violencia. lo foy no podia ser molt per se diu meneg al veigie, quant ja tot hom ha provehit per la semana. Perixien cricaxa los amotinats, cridant i demanant lo blat, quant amotaxen los ff. Lagutins ab atres, i eitor ab exortacions i pe dics, dissiparen i aquietaren lo tumulte, sens succedir altre novetat en tota la nit. De la histicia sola comosaque lo Regidor de cano loch tinent de batlle, i molt goch lo Regidor mansent, peraxe de feu ninqu prego ni amenassa, lo que al princip haquesa estat eficas. Lo Notari misme se en contraba en casa Felu Ferras i venent lo goble a...

[...]. Acabat lo pa de Busquets, se encaminaren los amotinats a la fleca del Comú, ahont deyan que volian matar a Gurillas. Trobant la porta tancada, pretengueren, ab relas i pedras, derribar las portas. Portaban palla i picaban foch per cremar-la.

dels grups en ascens podien desitjar el desgast d'un tipus de govern local del qual estaven exclosos. També devien estar interessats en la consecució de polítiques de preus que rebaixessin les exigències dels seus jornalers sobre salaris i ajudessin a mantenir la pau social imprescindible per al desenvolupament normal de les activitats econòmiques.⁴⁴

Accions com aquestes posaven en qüestió l'actuació dels regidors i col·laboraren a crear les noves solidaritats, cultures i lideratges que a cada localitat van conduir el llarg procés revolucionari posterior.

Es partia de la pressió i la protesta en demanda del compliment dels compromisos tradicionals i es va evolucionar cap a l'exigència d'una major representativitat dels càrrecs polítics, una representativitat que va ser possible per primer cop amb la Constitució de 1812.⁴⁵

La rebaixa del preu de la carn aconseguida a Sabadell el desembre de 1789, d'aplicació per a l'any 1790, no va ser un fet excepcional. Ens consta que també s'havia obtingut dos anys abans, en la subhasta del desembre de 1787, que tenia dos postors que "abaixaren alternadament tant las carns de preu que se contaba importaria més de 200 pesetas al any la rebaixa".⁴⁶ I, per exemple, també s'admeté la rebaixa de preus l'any 1798 a Terrassa, com es feia constar en la taba del seu arrendament:

"Qualsevol persona que vulla dir y enténdrer en arrendar la carniceria de la present vila per tot lo temps, a saver, des del primer de janer de 1798 fins al últim de desembre de dit any, sàpia que se arrendarà en lo encant públich, y se lliurarà a qui més ne donarà y més barato donarà las carns y menudària".⁴⁷

En canvi, el desembre de 1790 a Sabadell va guanyar l'opció que no volia la rebaixa del preu de la carn, sinó majors ingressos per a la hisenda municipal. La

45 Podeu veure, a M. RENOM, "Societat i poder...", la nòmina dels membres dels governs de Sabadell entre 1718 i 1845, el seu perfil socioeconòmic, l'anàlisi de la seva gestió, l'oposició que van generar i la ruptura que es produí amb la revolució liberal. Una síntesi del procés de canvi a Sabadell es pot veure a M. RENOM, "Els governs municipals en la transició cap al liberalisme", comunicació al VIII Congrés d'Història de Barcelona "La ciutat i les revolucions, 1808-1868" (Barcelona: Institut de Cultura: Arxiu Històric de la Ciutat, 10-13 de novembre de 2003), publicat a *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. I, les lluites del liberalisme*, Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, 2004 (Quaderns d'Història; 10), p. 59-71.

46 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 25-26 (31 de desembre de 1787); en la mateixa notícia Bosch dóna a entendre la sospita que algun regidor i el notari, que feia de secretari de l'Ajuntament, tenien aliances amb algun dels participants en la subhasta.

47 Taba conservada a l'AHS, entre les de la pròpia vila (AMH 939/3).

48 L'arrendatari de la carnisseria durant l'any 1798.

49 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 91-92 (19 de desembre de 1790). L'abril de 1791 s'arribà a un acord entre Salas, que havia fet accions judicials, i l'Ajuntament de Sabadell (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 115, 22 d'abril de 1791).

carnisseria va ser arrendada per 483 lliures, en lloc de les 200 o 225 que s'havien prefixat en cas de donar la rebaixa dels preus (dues quantitats, l'una el doble de l'altra, que en donen la dimensió del que implicava la rebaixa esmentada):

"Estaban ja alliuats tots los arrendaments, menos la carniceria. Se arrendaba esta, i al arribar a la dita de 200 lliuras, manà publicar lo Ajuntament que, per alashoras, sols se admetria rebaixa de carns i no augment de arrendament. Dita rebaixa fou poca, atenent que lo síndic procurador, Lluís, i lo notari Mimó, tragueren una carta de orde del intendent, escrita en lo any passat, en que manaba que quant las carns tinguessen lo preu com en la ciutat de Barcelona, o nostre veynat, se hagués de admètrer augment de arrendament, però mirant sempre per lo bé comú. Després de assò se admeté major augment de arrendament i se alliuà al preu de 225 lliuras – la carn de moltó a 8 sous, la de crestat a 6 sous 9 diners, los sinch primers mesos, i los restants a 7 sous; i la de cabra a 4 sous 6 diners – a favor de Jaume Salas, que junt ab sinch companys volia comprobar las ganancias que se feyan ab dita carniceria.

Fet lo arrendament i alliuat com està dit, lo areu Ubach de Vacarissas, que se suposa aliat de Barata,⁴⁸ anà posant sisenas de augment de arrendament, las que després de 24 horas admetia dit Jaume Salas, ab protesta, segons ell diu, si eran ben posadas las sisenas ditas, sens rebaixar las carns.

Quant en lo dia de Sant Thomàs, a la vetllada, lo Ajuntament manà a dit Salas que no esperàs las 24 horas, sinó dins un quart de hora respongués de admètrer o no una sisena posada en lo dia antes, volia Salas posar autèntica la forsa del Ajuntament i sa protesta de haver de respòndrer dins tant poch temps. Faltaba notari, i sols ab testimonis de un i altre se quedà la sisena. Immediatament, se n'i posà altra; lo Ajuntament insistí ab lo mateix, i també Salas; i finalment entregà la tabba a Ubach, protestant de tot, segons diuhen.

Com tot assò havia estat sens notari, en lo dia 24 se compellí al porter que, en presència del regidor decano (en defecte del batlle), respongués a las preguntas que, sobre assò, li fes Salas i altre de sos companys; aixís se féu; se prengué còpia autèntica de ditas cosas i de la

1798

Carnis

Qualsevol Persona que vulla dir, y entendre en arrendar la Carniceria de la pñt Vila per tot lo temps a saver des del primer de Janer de 1798 fins al ultim de Desembre de dit any; sapia que se arrendarà en lo encant publich, y se lliurará al qui mes ne donará, y mes barato donará las Carnis; Los Regid^{rs} de la pñt Vila Un firmaran acte de arrendam^t ab las reglas, condicions y qualitat^s que se execu^ta ab los d^{os} Vendas Reals, y aquells farán tenir, y valer, y ne estarán de viccio baxo la obligacio dels bens reddit, y emolument^s. Ella Universitat de dita Vila ab los pactes sequents

1. - Sapia lo Arrendatari que a mes del preu oferia ha de pagar al Corredor de la Vila y al Not^h lo salari, paper sellat, e hipotecas de la Vila de arrendam^t.
2. - Sapia lo Arrendatari que durant lo pñt arrendam^t dir Honor y d^{os} de honor en los Corralis, y Casa per lo tallador.
3. - Sapia lo Arrendatari que estarà obligat en tenir provisió de Carnis de moltes maneres, y de qualitat, y de tenir y vendre las Carnis de la Vila de Terrassa.

Qualsevol persona que vulla dir y entén-
drer en arrendar la carnisseria de la pre-
sent vila per tot lo temps, a saver des del
primer de janer de 1798 fins al últim de
desembre de dit any, sàpia que se arren-
darà en lo encant públich, y se lliurarà al
qui més ne donarà y més barat donarà
las carns y menudària .

Figura 2. Taba per l'arrendament de la carnisseria de la vila de Terrassa per a l'any 1798 (AHS. AMH 939/3).

tabba, per a procehir en justícia. Però, finalment, Salas i sos companys desistiren de sa pretensió, per no pledejar contra lo Ajuntament, quedant la carnisseria a favor de Ubach o Barata ab lo arrendament de 483 lliuras".⁴⁹

Hem vist, doncs, alguns exemples de negociació social i pressió veïnal per a la rebaixa dels preus dels productes alimentaris, amb diferents resultats segons fossin les correlacions de forces i les conjuntures.

El propis i la hisenda local

La gestió dels propis municipals, o el seu arrendament, era l'activitat més important dels ajuntaments d'antic règim. Ja hem dit abans que les hisendes locals anteriors a la construcció dels estats liberals tenien com a base fonamental els ingressos dels propis municipals (fleques, carnisseries, boscos, prats...), tant si eren gestionats directament pels ajuntaments, com si eren arrendats. Una altra font d'ingressos provenia de les sancions previstes per l'incompliment de la normativa relacionada amb els mateixos propis, unes sancions que sovint s'explicitaven en les tabes. A Sabadell, fins entrat el segle XIX, les sancions econòmiques es dividien en tres parts, amb fórmules semblants a la següent, procedent de la taba de la carnisseria de 1798: “[...] una part a l'oficial executant, altre a l'acusador y altre a l'Hospital de la present vila”.⁵⁰

196

Les hisendes locals d'antic règim s'administraven de manera independent respecte de les contribucions reials, les quals deixaven poques quantitats als ajuntaments, malgrat que els ajuntaments organitzaven les recaptacions. Per fer-nos-en una idea: Sabadell, l'any 1807, d'uns ingressos totals de 30.075 rals de billó, 26.470 procedien dels propis; per la seva banda, les contribucions reials de l'any 1795 s'acostaven als 34.000 rals de billó.⁵¹

A més del preu de l'arrendament, que s'acostumava a pagar fraccionat, els arrendataris havien d'aportar, com a garantia, alguna fiança, en moneda o en béns, i el testimoni de dos o tres homes disposats a avalar la seva solvència, amb compromís de béns o sense. Això creava una xarxa de relacions econòmiques, d'intercanvi d'aval entre socis, familiars o amics, en part basades en la solidaritat i la reciprocitat, perquè entre ells podien dur operacions conjuntes, amb repartiment de beneficis i ris-

cos.⁵² Era una activitat econòmica rellevant, molt poc estudiada.

Els mercats locals i els ingressos del Comú podien desequilibrar-se amb algun tipus de competència respecte de la qual els ajuntaments no tinguessin jurisdicció, com passava si en la part exterior del terme se situaven botigues dependents d'un altre municipi que debilitaven el monopoli local. Per exemple, els propis de la vila de Sabadell van rebre una forta competència de les botigues situades fora del terme, molt properes al límit, al territori que s'anomenava *la part forana de Terrassa* (el que ara coneixem com la Creu Alta). L'Ajuntament de Sabadell va posar alguns plets destinats a prohibir l'activitat d'aquells establiments de fora vila, sense èxit. Entretant, els que malgrat tot insistien a vendre de manera lliure, al marge dels monopolis municipals, prosperaven, com Manuel Juncà, el mateix que el desembre de 1789 formà part de la representació veïnal abans comentada, o els flequers Gabriel i Miquel Busquets, que havien estat arrendataris de la fleca del Comú de Sabadell entre 1768 i 1773 i van perdre-la per a l'any 1774. A partir d'aquell moment els Busquets van intentar fer pa a la vila per vendre'l a d'altres llocs on no hi haguessin fleques municipals, però els regidors no els ho van autoritzar; es va iniciar així un llarg conflicte perquè els Busquets van obrir la seva pròpia fleca i van defensar la venda lliure de pa fora vila, basant-se en una suposada i discutida concessió reial, un conflicte que com veurem va interferir en el motí del pa de 1789 a Sabadell.⁵³

El desembre de 1795 Bosch i Cardellach parlava així de la competència dels establiments de la Creu Alta:

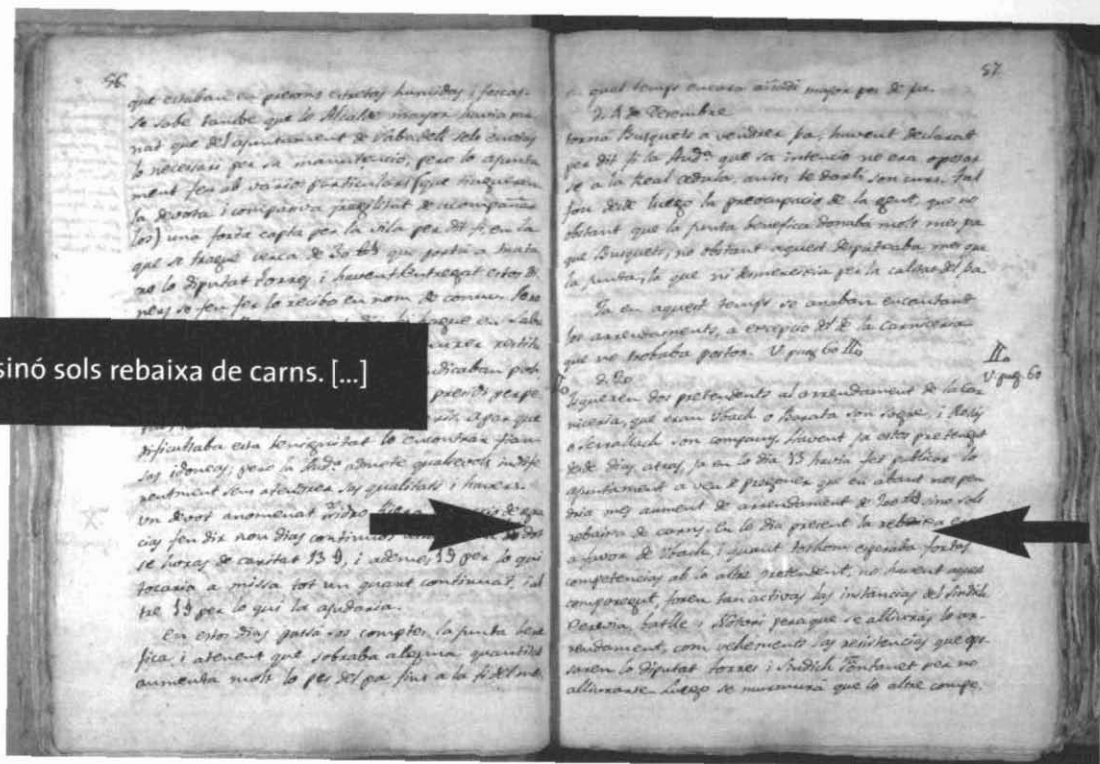
“Era freqüent y gran lo concurs de la gent que anaban al hostal de la Creu Alta a comprar carn, per ser esta molt bona y grassa, y millor lo carnicer que lo de Sabadell,

50 AHS. FM. *Tabes d'arrendaments, 1686-1871* (AMH 939/3).

51 No hi ha un estudi exhaustiu sobre la hisenda municipal de Sabadell. Podeu veure'n algunes dades a M. RENOM, “Societat i poder...”, v. 1, p. 93-112, i v. 2, annex 10.

52 Les pràctiques d'aval econòmic estaven molt arrelades en la cultura econòmica catalana, amb orígens baixmedievals. Vegeu, per exemple, en l'àmbit del crèdit, Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, “Crèdit jueu i solidaritat vilatana en el Vallès del segle XIII”, *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols, XV* (1997), p. 43-58, en especial p. 54-57.

53 Els arrendaments de Gabriel Busquets i la sol·licitud per fer pa a la vila i vendre'l fora es troben a AHS. FM. *Documents de l'administració de propis i arbitris, 1599-1888* (AMH 940). Carpeta d'incidències sobre el form de pa, 1774-1833.

200 lliuras, sinó sols rebaixa de carns. [...]

[Al cap de dos dies] No obstant que la resolució del Sr. intendent sobre la carnisseria no havia de venir fins al dia 30, ja en lo dia present [28 de desembre] se aliurà lo arrendament a major rebaixa de carns [...]. Lo concurs que assistí alashoras fou numerós i del més lluït.

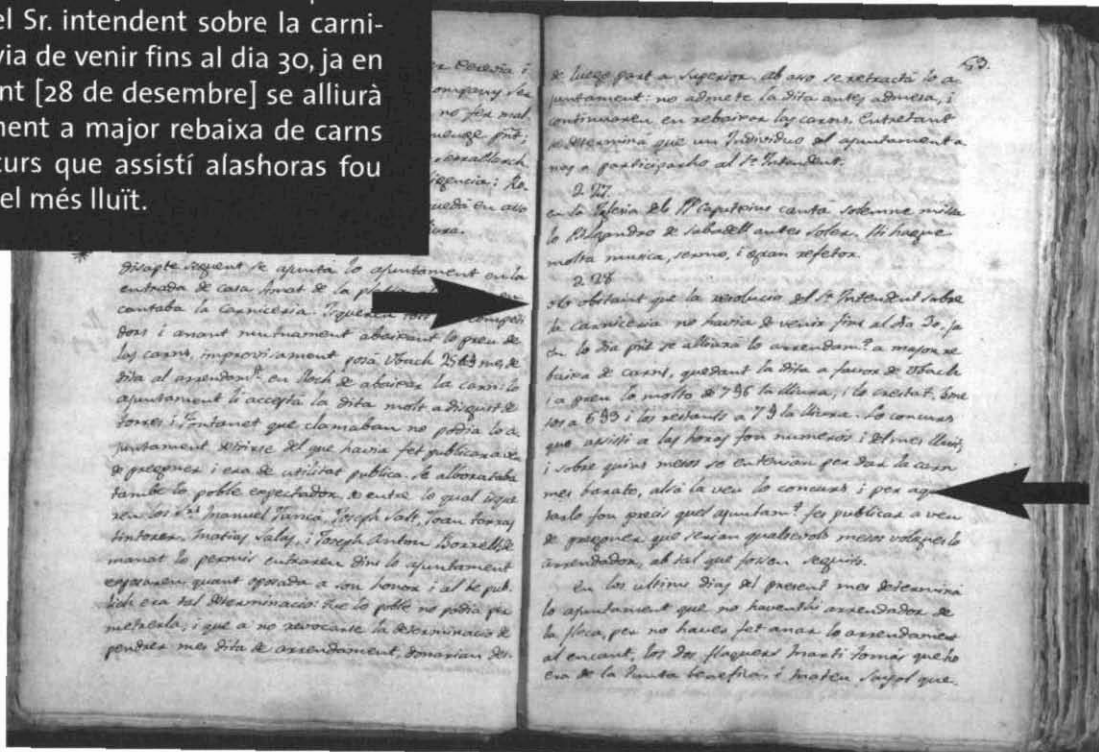

Figura 3. Incidències en l'arrendament de la carnisseria, desembre de 1789, segons les memòries d'Antoni Bosch i Cardellach (AHS).

per lo que disminuí lo consum de la carn de esta més de la meytat. Encara que aquella no era més barata, y sols era ovella molt bona, per lo que tenian parroquians de todas las casa més ricas, alguns indivúdos de ajuntamiento, capellans, a vegadas caputxins, etc.”⁵⁴

El mercat local alimentari era el resultat de l'articulació dels diferents interessos i la subjecció als diversos condicionants. I els regidors, amb una notable autonomia, en funció de les condicions econòmiques locals i de les dinàmiques socials, emetien les regulacions concretes que afavorien l'equilibri. Havien de donar comptes a la Intendència reial, i des del 1766 estaven subjectes al control d'uns nous càrrecs locals (els síndics personers i els diputats del comú), dels quals ja hem parlat.

198

En síntesi, cal tenir molt present que un superàvit en la hisenda municipal no necessàriament indicaria majors cotes de benestar social. Amb tot, podia fer possible sostenir polítiques de rebaixa de preus, sense donar lloc a dèficits. D'altra banda, els dèficits de les hisendes municipals, tan freqüents a l'antic règim, podrien ser indicatius de dinàmiques socials intenses en pro de majors nivells de benestar col·lectius, com les comentades per a Sabadell el 1789, quan la pressió veïnal va forçar l'arrendament de la carnisseria a meitat de preu, per aconseguir la rebaixa del preu de la carn l'any següent. La manera com es resolien els dèficits o les despeses no previstes tenia diferent orientació social. Podien passar dues coses, amb repercussions distintes: l'una, que es fes un repartiment directe extraordinari entre els majors contribuents, reduint el ventall de la diferenciació social; l'altra, que l'ajuntament s'endeutés, de manera que les càrregues tornessin a repercutir en el conjunt de la població. La tensió entre fer repartiments o bé augmentar les càrregues sobre la hisenda o el conjunt de la població, a vegades amb impostos específics sobre el consum alimentari, va motivar una part important dels conflictes dels anys a venir i va contribuir a definir políticament els ajuntaments de les primeres dècades del segle XIX.⁵⁵

Recordem que l'equilibri del complex sistema de mercat i hisenda local va trontollar a partir de la introducció de les mesures liberalitzadores, un llarg procés que no correspon de desenvolupar aquí.

Els diferents agents del mercat local

Per garantir l'existència del mercat local, calia regular la competència, protegir els diferents agents i actuar sobre l'àrea natural de proveïment de la vila. S'actua-va contra l'acapament i es vigilava l'actuació dels intermediaris i les operacions que podien produir alces de preus. Era imprescindible fer complementàries les vendes diàries a la menuda i els intercanvis realitzats a l'engròs als mercats de periodicitat fixada a cada indret. En temps de carestia, també podria ser regulada la requisita i admesa la lliure venda sota control. El conjunt de previsions constituïen el mecanisme regulador d'oferta, demanda i preus.

Segons les condicions de les tabes de la vila de Sabadell, els agricultors de l'entorn i els traguiners podien vendre la seva collita al mercat setmanal, però si es tractava de productes afectats pels drets d'exclusiva del Comú, ho havien de fer a l'engròs, perquè amb la venda a la menuda haurien fet la competència al monopolista local, ja fos l'ajuntament o l'arrendatari del propi. Les transaccions fetes a l'engròs no podien ser revenudes al detall a la localitat, sinó a una distància radial establerta en cada localitat (dues hores en el cas de Sabadell).⁵⁶ Aquest tipus de xarxes mercantils no han estat gaire estudiades, perquè rarament es troba documentació que permeti conèixer-les. Per a l'entorn de Sabadell disposem de l'excel·lent estudi fet per Pere Roca Fabregat d'un llibre de notes de la masia de can Torres de Matadepera en els anys tombants del segle XVIII al segle XVIII. Entre d'altres coses, la documentació li permet fer una aproximació al grau d'integració d'aquesta masia en l'economia mercantil de la zona, principalment, en aquest cas, a partir de la compra i la venda de ramats ovins i cabrums destinats a proveir de carn els nuclis urbans de la plana vallesana i la zona costanera. Tot i no disposar de pastures a la seva explotació, el pagès de can Torres adquiria, sovint a les explotacions de l'entorn, caps de bestiar entre dos i tres anys de vida, mascles, amb una proporció gran de castrats, d'engreix més ràpid i carn més apreciada. Una part important d'aquests ramats eren donats a engreixar en altres masos propers, amb una varietat d'acords que podrien considerar-se de "parceria de bestiar", des de participar en les compres, beneficiar-se de la venda de la llana,

obtenir la cessió de terres de conreu o de treball o d'eines, fins a compartir els beneficis de les vendes del bestiar. La venda es feia al cap d'un temps, en general d'un any, a l'engròs, en ramats de més de 40 caps, la majoria de més de 80. Entre els compradors documentats hi ha "Vicenç, masover de la torre Berardo i carnisser de Sabadell".⁵⁷ L'estudi mostra la complexa xarxa de relacions entre diferents explotacions agràries que complementaven les seves possibilitats i

intercanviaven uns serveis que a l'època estaven encara poc monetitzats, però que ho serien cada vegada més al llarg del segle XVIII. És un exemple molt interessant per a la comprensió del procés de vinculació progressiva de les explotacions agràries als mercats emergents, incentivats per la creixent especialització i concentració urbanes, que mostra una cara poc coneguda del funcionament dels mercats locals alimentaris, la del seu proveïment.

En el cas de Sabadell, ja a finals del segle XVIII, entre els interessats a arrendar la carnisseria de Sabadell hi ha els propietaris de can Barata, pagesos i ramaders, principalment a través del seu gendre, l'hereu de ca n'Ubach de Vacarisses, que van tenir-la arrendada els anys 1790, 1791, 1795, 1796, 1814, segons el que sabem.⁵⁸ Ubach no va aconseguir la carnisseria de Sabadell en la subhasta del desembre de 1796, feta amb rebaixa de preus. L'arrendador fou Anton Argemir, amb el suport de Miquel Busquets i el seu sogre, "lo que fou aplaudit per molts, per eixir de la esclavitut de comprar la carn cara, com sempre lograva Ubach, per no tenir competidor y ser afavorit del Ajuntament".⁵⁹ Al cap de ben poc hi havia protestes perquè "la carn no era molt bona, per no entendre-ho dit arrendador i sos companys, y haver estat fàcils en comprar molt, i tota carn, de Fransa".⁶⁰ Amb tot, aquest mateix equip va mantenir l'arrendament un parell d'anys més.

No hi ha estudis generals prou complets sobre la dimensió econòmica dels arrendaments dels propis municipals. Pierre Vilar va remarcar la importància dels arrendaments de tota mena com a oportunitat de negoci durant el segle XVIII.⁶¹ En el cas de Sabadell, una nòmina dels arrendataris i dels seus avaladors permetria conèixer el perfil dels agents en aquesta activitat, la dinàmica i les estratègies d'unes xarxes econòmiques molt actives, la relació entre diferents sectors i, potser, el volum dels negocis relacionats amb el proveïment alimentari local, un aspecte absolutament complementari del tractat en el present article, que, sobre la base de l'estudi de cas de Sabadell, posa l'accent en l'altra cara, la dels consumidors i de la seva capacitat de control del mercat alimentari local a partir d'accions de vigilància i de protesta veïnal.

Malgrat no disposar de prou informació, convé remarcar la relació entre els diferents agents del mer-

54 L'explotació d'aquelles instal·lacions de l'actual Creu Alta la va tenir Manuel Juncà durant algun temps, com es pot veure a A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 187 (1793), 284 (1795), entre altres referències.

55 Podeu veure-ho a M. RENOM, "Societat i poder...".

56 Les grans ciutats tenien establerta la prioritat de proveïment directe en un radi territorial variable (podeu veure, per a Madrid, Concepció de CASTRO, *El pan de Madrid...*; París, amb un radi d'una jornada de viatge, ha estat extensament estudiat per Steven L. KAPLAN, *Provisioning Paris. Merchants and millers in the grain and flour trade during the eighteenth century*, Ithaca: Cornell University Press, 1984; trad. franc., *Les ventres de Paris: Pouvoir et approvisionnement dans la France d'ancien régime*, París: Fayard, 1988, vegeu p. 169).

57 Pere ROCA FABREGAT, "Una masia de la muntanya vallesana a l'inici del segle XVIII. El llibre de notes dels hereus de can Torres de Matadepera (1699-1704)", *Arxaona. Revista d'Història*, núm. 18 (primavera de 1996), p. 9-45. El règim senyorial també va orientar-se cap a substituir els pagaments en espècie per la moneda, de manera que molts pagesos hagueren de plantejar-se algunes noves estratègies de producció amb vista al mercat, amb moltes dificultats per als més modestos, com s'explica a Enric TELLO, "Vendre per pagar. La comercialització forçada a l'Urgell i a la Segarra al final del segle XVIII", *Recerques*, núm. 23 (1990), p. 141-160.

58 Ubach va aconseguir arrendar la carnisseria de Sabadell en les subhastes de desembre dels anys 1789 ("Ubach, o Barata son sogre", A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 62 i 72) i 1790 ("Io areu Ubach de Vacarissas, que se suposa aliat de Barata", A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 92), agost de 1794; però va perdre la del desembre de 1796 (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 222 i 309); per al 1814, vegeu AHS. FM, *Documents de l'administració de propis i arbiris*, 1599-1888 (AMH 940), Memorials de Jaume Ubach, 1815. Ubach i Barata són citats en els viatges fets pel funcionari reial Francisco de Zamora a través de Catalunya (Francisco de ZAMORA [manuscrit de 1785-1790, ed. de 1973], *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, a cura de Ramon BOIXAREU, Barcelona: Curial), Ubach a p. 51 i Barata més vegades, perquè va estar inclosa en diversos itineraris, ja que el mateix Zamora confessava: "es nuestra predilecta en Cataluña".

59 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 309.

60 *Ibidem*, p. 313.

61 Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*

cat alimentari d'antic règim i el pes dels interessos i condicionants de cadascun. Algunes dades referents a Sabadell ens permetran fer-nos una idea de les principals normatives que els afectaven.

Per exemple, els arrendataris dels obradors i les botigues, a canvi de tenir l'exclusiva de la venda local a la menuda, s'havien de proveir a l'engròs fora de la localitat, a una distància igual o superior a l'abans esmentada, en un mercat de lliure competència com el que es feia setmanalment a Sabadell, al qual ells precisament no podien acudir. En alguns moments podia haver-se establert que, després d'un temps de presència dels productes al mercat, per exemple, tres hores, l'arrendatari de la venda exclusiva pogués comprar la mercaderia a la vila.

En concret, segons consta en algunes tabes de Sabadell, per assegurar que el flequer no acaparés la producció de cereal local i per tal de permetre l'afluència d'aquest blat al mercat a l'engròs, es reglamentava el 1781:

"[...] Sàpia lo arrendatari que no podrà comprar blat dins la present vila y terme sens llicència de dits senyors regidors, sots lo dit ban de tres lliuras".⁶²

Encara hi havia regulacions sobre venda a l'engròs i a la menuda l'any 1832.⁶³ En relació amb els cereals, les tabes d'aquest any deien:

"Ninguna persona podrà vendre a la menuda de ningun gènere de gra grosser, si solament mil,⁶⁴ llinosa, panís, escayola, de las quals especies ne podrà vendre a tot-hom, a picotins y a diners, y de las demás especies de grans solament podrà vendre a cuarteras, mitjas cuarteras y tres cortans [...]. Los habitants de dita vila i terme podran vendre los grans de sa propia cullita y no altres, sens que los revenedors pogan vendre grans a la menuda ni altres cosas pertanyents a est arrendament".

62 AHS. FM. *Llibre d'arrendaments, 1781-1790* (AMH 2525/2). Arrendament de la fleca, 14 de febrer de 1781.

63 AHS. FM. *Tabes d'arrendaments, 1686-1871* (AMH 939/3). "Taba del gra grosser" i "taba de la tercera part de l'oli", 1832. Per a les equivalències, vegeu Joan COMASÒLIVAS, *Dietari de Francesc Gorina...*, p. 29-30.

64 Vol dir mill.

65 AHS. FM. *Llibre d'arrendaments, 1781-1790* (AMH 2525/2). Arrendament de la fleca, 14 de febrer de 1781.

I pel que fa a l'oli, necessari per a la manufactura local, aquell any 1832 hi havia les condicions següents:

"No podrà lo arrendatari, per si, ni per ninguna persona, comprar oli en la present vila y son terme, ni als traginers transeunts, sens preseir llicència del mostasaf o diputats, y que no hage fet tres horas de plassa, segons la consuetut y pràctica inmemorial observada en esta vila [...]. Tant los traginers pasatgers, com los habitants de esta vila y son terme, podran vendre oli per los carrers a cortants y mig cortants la menor mesura, sens que pogan mesurar a cuartas ni menor mesura que lo mig cortà".

Els monopolis i les obligacions que tenien els ajuntaments d'antic règim eren drets i deures complementaris en la política del mercat local. Ja hem comentat que quan els ajuntaments no gestionaven directament els propis, el dret de monopoli i el deure d'obligació eren traspassats als seus arrendataris, mentre durés l'arrendament, que ja hem dit que acostumava a ser anual.

Com a exemple de la regulació de les interrelacions entre els diferents agents del mercat local, reproduïm a continuació algunes de les condicions de l'arrendament de la fleca de Sabadell de l'any 1781.

El flequer estava "obligat, tant en sanitat com en malaltia, [a] tenir la vila provehida de pa blanc, com són cuernas, vuytenas, pa de sou y de ral; y de moreno, pa de ral, de sou y sisenas; tot de bon forment, sens mixtura de altres grans, ni mestall, ni prims [...] lo qual pa deurà esser ben cuyt, y asseonat, a coneguda de dits senyors regidors y mostasaf [...]. Persona alguna no podrà vendre en dita vila y terme de Sebadell pa del mencionat en lo capítol antecedent, sinó solament dit arrendatari [...]. Los hostelers de la present vila deuran comprar-li tot lo pa [que] hauran menester per los hostes que menjaran en lo hostel [...]. Ningun havitant de la present vila, mentres haviarà en ella, podrà vendre pa de ninguna qualitat, sinó solament en cas de siti [...]. Qualsevol persona habitant en la present vila podrà fer portar pa per son propi ús, emperò no podrà portar-ne per vendre-ne [...]. Serà facultatiu a qualsevol persona, tant de la present vila, com forasters, lo portar qualsevol espècie de pa per a vendre-lo lo die de Nostra Señora de la Salut, tant solament; y lo que sobrarà no podrà vendre-lo en dita vila y terme [...]".⁶⁵

Seinte maravedis.

SELLO QVARTO, VEINTE
MARAVEDIS, AÑO DE MIL
SETECIENTOS Y OCHENTA
Y V--O.

- 3- fero fer, a partos & dit Arrend^{tu}. Item sapia lo Arrend^{tu} que durant lo pnt Arrendamt, sera obligat tant en sanitat, com en malaltia tenir la vila provehida de pa blanch, com son Cuxinas, viujtenas, pa & rou, y de xal, y de moreno, pa & xal, & sou, y sisenas, tot & bon forment sens mips, tura & altres prans, ni mestall, ni prims, y de dit pa resp^{tu} deura tenir a tot cumplim^{tu}, y vendreixe, a tot hom qui lin demanara, lo qual pa deura erer ben cuijt, y assensionat, a coneguda & dits Sors Resp^{tu} y Mestras, y podra solamt, guarax en cada quartexa & blat, q^u paria na dotse sous, y no mes del preu se vendra en la plassa & la pnt Vila
- 4- sots bant & tres lliuras Bar^{tu}: Item sapia lo Arrend^{tu} que Persona alguna no podra vendre en dita Vila, y terme de Sebadell pa del mencionat en lo Cap^{tu} antecedent sino solamt, dit Arrend^{tu} sots lo dit
- 5- Item sapia lo Arrend^{tu}, que quiscun Diurnenge deura donar als pabereijers & la Taxal Jofa & la pnt Vila pa sou & pa blanch, y altre & moreno
- 6- per lo pa beneijt = Item sapia lo Arrend^{tu}, que los hortalers & la pnt vila deuran comprarli tot lo pa haunan menester per los hostes, q^u menjaran en lo hortat sots lo dit bant = Item sapia lo Arrend^{tu}, q^u qual
- 7- sevol Persona podra vendre lo pa & mots sens pagar dret algun = Item sapia lo Arrend^{tu} que ningun habitant de la pnt Vila, mantres habitaxa en ella podra vendre pa & ninguna qualitat, sino solamt en cas de siti sots labant & vint, y sinch lliuras = Item sapia lo Arrend^{tu}, que qual sevol Persona habitant en la pnt Vila, podra fer portar pa per son propni vr, emperxo no podra portar-ne per vendreixe sino solamt lo dit Arrend^{tu}
- 8- Item sapia lo Arrend^{tu} que sera facultat a tot & la pnt Vila, com forneres, lo portar a vendre lo lo Die & nra Senora & la Salut axa, no podran vendre lo en dita Vila, y tres lliuras = Item sapia lo Arrend^{tu}, que no podra portar pa a la pnt Vila, y terme sens llicencia & dits Sors
- 9- Item sots lo dit bant & tres lliuras = Item sapia lo Arrendatari que a mes del preu oferira, haura de pagar al Sots quatre lliuras deu sous per lo salari, paper sellat, y cost & hip^{tu} del Acte del pnt Arrendamt, y al Corredor viujt sous per sos treballs, lo Die se firmara lo Acte = Item sapia lo Arrend^{tu}, que lo preu oferira lo deura pagar al Clavari & la pnt Vila, a la fi de cada Mes, la parte Conesponent, a dit preu, y donar

Persona alguna no podrà vendre en dita vila y terme de Sebadell pa del mencionat en lo capítol antecedent, sinó solament dit arrendatari [...]

Figura 4. Arrendament de la fleca de la vila a Llorenç Pont, 14 de febrer de 1781 (AHS. AMH 2525/2).

Remarquem que també l'hostaler de la vila havia de comprar el pa a la fleca local.⁶⁶

En relació amb el control dels preus, a més del que ja s'ha comentat abans, hi podia haver consideracions de diferent tipus, algunes de ben especificades en les tabes. Es podien taxar, amb rebaixa o no, o bé es podia regular un augment màxim permès sobre els costos de la mercaderia al lloc d'origen. També s'incidí en els preus quan es regulava la venda a l'engròs i a la menuda, quan s'establí la distància mínima de proveïment dels arrendataris dels propis municipals, quan es prenién mesures contra l'acaparament i l'actuació d'intermediaris.

Per exemple, a l'arrendatari de la fleca, se li podia autoritzar un sobrepreu respecte del preu de la compra del cereal, com es pot deduir d'una denúncia del 1786, on es diu que:

*"Hasiéndose el arriendo baxo el pacto, entre otros, que el arrendatario pueda solamente conseguir el lucro de seys reales de arditos francos por cada una quartera de trigo que invierta para el abasto de la panadería, se encuentra que lo percibe doble, o a lo menos considerablemente mucho mayor [...]".*⁶⁷

O bé s'establí una relació entre el preu de venda al consumidor i el del mercat setmanal, com es fa constatar en la taba de l'arrendatari de la venda de cereals, el 1832:

*"Sápia lo arrendatari que durant dit temps estarà obligat a tenir la vila provehida de ordi, civada, fabas, bessas, blat de moro y tota especie de grans grossers y vèndrer-los en una botiga en la plassa Major, o cerca de ella, podent guanyar, per cada cuartera, vint sous y no més del preu [que] se vendran en la plassa en los dias de mercat".*⁶⁸

D'altra banda, en algunes tabes es precisava quin ús es podia fer dels bens del Comú i s'impedia el benefici particular amb ells. Per exemple, a Sabadell, per evitar que l'arrendatari de la carnisseria utilitzés instal·lacions del municipi, com el corral, per fer negocis propis, s'havia fet l'estimació del consum local i es fixava que l'estabulació màxima permesa era de 40 caps de cada tipus de ramat:

"No podrá tenir més bestiar en lo remat que quaranta caps de cada espècie en cada hu dels remats [...], ni

*tampoch extraure'n ningun de aquells, sens permís de dits senyors regidors; y contravenint ab alguna de las ditas cosas cayga en la pena de tres lliuras per cada cap que traurà, partidores com està dit".*⁶⁹

Així, la normativa reguladora del mercat local de proveïment no solament afectava els establiments de venda i els serveis d'abast del Comú, sinó la totalitat del mercat local alimentari bàsic, a l'engròs i a la menuda, considerat com un sistema en el qual cada agent tenia el seu paper.

Hi intervenien l'ajuntament arrendador; els arrendataris, que adquirien per subhasta el dret de proveir en exclusiva, però també l'obligació; els productors del terme o els més allunyats; els traginers de la localitat i els transeünts; els venedors del mercat setmanal i els de les fires; l'hostaler; i els veïns, amb mesures pròpies de control i pressió. Cadascun d'ells contribuïa a garantir la subsistència de tot el sistema.

La normativa reguladora protegia i limitava alhora l'actuació de cada un dels agents del mercat alimentari local de l'antic règim. Entre tots quedava construïda la complexa trama d'intercanvis, basada en l'equilibri i el control mutu. La presència de tots ells feia possible el proveïment alimentari local de manera regulada i protegida.

66 *Ibidem*. Arrendament de l'hostal, 15 de febrer de 1781.

67 AHS. FM. Documents de l'administració de propis i arbitris, 1599-888. Litigis sobre el forn de pa (AMH 940).

68 AHS. FM. Tabes d'arrendaments, 1686-1871 (AMH 939/3).

69 *Ibidem*, Taba de la carnisseria per a l'any 1798.

70 A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales de la Villa de Sabadell desde el año 987 hasta el de 1770*, Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1992, v. 2, p. 248 (novembre de 1765).

71 A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales...*, v. 2, p. 254 (17 de juliol de 1768).

72 Una obligació expressada en les tabes. Per exemple, segons la condició 4 de la taba de la carnisseria per a l'any 1798, l'arrendatari "estarà obligat en tallar moltó en la quaresma y crestat si apareixerà als honorables regidors [que] sia necessari". AHS. FM. Tabes d'arrendaments, 1686-1871 (AMH 939/3).

73 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 30 (febrer de 1788).

74 *Ibidem*, p. 50 (19 de juliol de 1789). Feliu Torras havia estat elegit diputat l'1 de maig anterior, juntament amb Joan Fontanet, com a síndic personer (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 44, 1 de maig de 1789).

75 *Ibidem*, p. 77-78 (26 de maig de 1790).

Qualitat, salubritat i control de pes i mesura

Les polítiques alimentàries d'antic règim també incloïen mesures de vigilància de la qualitat i la salubritat dels productes, i de l'exactitud dels pesos i mesures.

Les transaccions del mercat alimentari local s'havien de fer en un espai físic concret, en general una plaça, i s'havien de realitzar de manera pública i visible per permetre el seu control (preu, qualitat, pes, en benefici del consumidor; i volum general de les transaccions, en benefici dels arrendadors de les figures impositores que gravaven pesos i mesures); qualsevol veí podia ser testimoni de les operacions, a més dels mateixos interessats i dels més afectats pels fraus o la competència inadequada. A la plaça havien de descarregar els traguers i havien d'anar a vendre els pagesos, els dies de mercat; estava prohibit fer transaccions en indrets apartats, fora de control, per les raons dites i per evitar el contraban, accions que alterarien les previsions sobre els preus.

En la documentació municipal i en els escrits de Bosch i Cardellach hi ha diverses notícies que ens ho expliquen. Consta, per exemple, que el novembre de 1765 degué haver-hi una protesta per la mala qualitat de la carn, atenent l'acord següent de l'ajuntament:

*"Por ser mala, la carne, se mandó dar buena porción a los pobres".*⁷⁰

Amb això, l'arrendatari de la carnisseria tenia una pèrdua important, precisament a finals del període de l'arrendament, que potser no li havia resultat com esperava.

Les notícies sobre control de qualitat alimentària i bona mesura són molt més nombroses a partir de 1766, quan van ser creats els dos càrrecs de control del mercat. Per exemple, vegem algunes notes de Bosch i Cardellach sobre la qualitat del pa:

*"A instancia del personero y diputados, se apremió al panadero por el mal sabor y olor del pan, nocivo según declaración de los médicos".*⁷¹

També és Bosch qui dóna a entendre l'engany del carnisser, l'any 1788, ja que incomplia l'obligació de vendre moltó per quaresma:⁷²

"En aquest temps de quaresma, constà, per Jaume Salas que rebia las pells, que sempre se vengué en la carniceria ovella per moltó".⁷³

L'acció dels diputats i del síndic personer, amb funcions de control dels regidors i de vigilància sobre el funcionament del mercat alimentari local, era molt variada, i no sempre fou acceptada pels regidors. Vegem-ne alguns exemples:

El 19 de juliol de 1789, recordem-ho, tres mesos després del motí, "havent lo diputat Torres encontrat una gran falta de carn en una pesada, volgué penyorar al carnicer [...]. Se resistí aquest, i además, tractà tant mal de paraulas a dit diputat que lo precisà a portar-lo a la presó. Al acabar de tancar-lo hi arribà lo batlle [Josep Valls], e immediatament li obrí la porta sens coneixement del cas, ni informació del diputat, ni testimonis. Sols arrestà lo reo des de la carniceria a sa casa. Però ell, ja en lo mateix dia, anaba libre per tota la vila, per la protecció del batlle, Mimó [el notari] i sos aliats [...]. Lo asunto se quedà en estos termes: no pagà la pena merescuda, i continuà en abant en burlar-se del diputat, com sempre ho habia executat".⁷⁴

El maig de 1790, un desacord sobre la pesada de la carnisseria arribà en forma de memorial a la Reial Audiència i motivà un acord local entre l'Ajuntament, els diputats i el síndic procurador. Vegem-ne els termes:

"[L'arrendatari, Joan Barata, deia] que lo Ajuntament de Sabadell, ab sas impertinències, molestaba als carnicers [...]. Posats [Barata i el regidor Duran] debant Jover [el representant de la Reial Audiència] no sabé Barata declarar què impertinències eran [...] sinó que los carnicers ho deyan així [...]. Y després de quedar Barata no molt ayrós, se resolgué que sobre pesos i pesadas se arreglassen en Sabadell com en Barcelona [...]. La disputa era que volia Barata i los carnicers que se-ls permetés tenir en la balansa lo quart de la onsa a favor del carnicer en todas las pesadas. Repugnaba Duran i son Ajuntament no ser lícit en conciencia, i aixís se executà en tot lo any com sempre havia estat".⁷⁵

Segons la documentació municipal, “[...] lo present Ajuntament ha tingut alguns duptes hab lo tallador de la present vila del modo de pesar la carn; a fi de no ser peñorat, se ha resolt per lo present Ajuntament que se llegesquia la instrucció donada per Anton [...] lo qual està empleat en pesar la carn ab lo mostasaf de la ciutat de Barcelona, i peñorar als talladors de dita ciutat en cas faltian en algunas de las cosas contra lo estil de dita ciutat. Y seguidament, per lo notari avall escrit, se ha llegit a Quirse Voler, tallador de dita vila, present en dit acte de convocació, la sobredita instrucció que es del tenor següent:

Primo, que deu lo tallador posar lo pes rodó de la carn se demania; i si fos cas no hi hagués dit pes, deu posar-hi lo menor número de pesos que sia posible baix pena de sinch lliuras per cada vegada.

Item, que sempre i quant ab mitja tersa de carn fàltia una malla, caurà en la pena de deu sous; i si hi falta més, deu pagar deu reals per cada diner.

Item, que las pesadas que pàsian de mitja tersa, deu faltar-hi un diner per poder-lo peñorar i observant sempre los deu reals per quiscun diner.

Item, que no se pot donar la malla certa que alguns pretenen.

Item, que no és necessari per pasar la carn al tallador, sia lo mostasaf immediat a la carniceria.

Item, que sempre que se prènguia mitja tersa de carn que se necessitia una malla per fer venir lo compte bé, se deguia posar dita malla; i també en tota i qualsevol quantitat que se necessitia dita malla.

A lo que lo dit Quirse Voler, tallador, ha dit de paraula que ho tenia entès.”⁷⁶

76 AHS. FM. *Libro particular para diputados y Síndicos personeros, 1766-1800*, f. 64-65, 7 de maig de 1791 (AMH 455/2).

77 Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, v. 3, p. 444-445.

78 Les referències concretes es poden trobar a M. RENOM, “Societat i poder...”, v. 2, annex 2.

79 2 de febrer de 1789.

80 Gabriel Busquets.

81 Que portava la fleca en nom de l'Ajuntament, perquè ningú no l'havia volgut arrendar, en temps de carestia i amb la competència d'un flequer fora vila.

82 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 39 (2 i 5 de febrer de 1789).

83 Per Sabadell, vegeu l'estudi de Fèlix BUSTAMANTE, Josep CONEJO i Jordi TORRUELLA, “L'avalot del pa de 1789 a Sabadell”, *Arraona. Revista d'Història*, núm. 4 (primavera de 1989), p. 21-34; a més de les notícies del metge Bosch i Cardellach (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 40-132, 1789-1791), podeu veure el context social i polític del motí a M. RENOM, “Societat i poder...”. Per al motí de Barcelona: Enric MOREUREY, *Revolució a Barcelona el 1789*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1967; Irene CASTELLS, “Els rebomboris del pa de 1789 a Barcelona”, *Recerques*, núm. 1 (1970), p. 51-81; i una visió més general de les causes i les conseqüències a Marina LÓPEZ GUALLAR, “L'absolutisme i la dinàmica política local”, a *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*, Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat, 2002 (Quaderns d'Història; 7), p. 71-102.

84 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 40 (1 de març, de 1789).

85 M. RENOM, “Societat i poder...”.

86 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, notícies disperses en les notes dels anys 1789 a 1791; la detenció s'explica a les p. 55-57 (15-16 de novembre de 1789).

Fer front a les crisis alimentàries

Al llarg del segle XVIII hi hagueren crisis agrícoles freqüents, d'àmbit molt general europeu, amb una repercussió directa sobre els nivells de vida de la gent. Pierre Vilar va donar-ne compte, amb dades concretes sobre Catalunya. Per la seva banda, Bosch i Cardellach també ho constatava en els seus manuscrits. Ja hem fet esment d'algunes d'elles i en veurem d'altres més endavant. Tenim notícies de les de 1722, 1728, 1729, 1747-1748, 1752-1754 (en canvi, s'esmenten bones collites entre 1756 i 1758), 1763-1764, 1766, 1772, 1773 (“punta aguda” dels preus del blat), 1777, amb acceleració de l'alça dels preus fins a 1789 (malgrat les bones collites de 1786-1787); però la crisi alimentària més forta, a tot Europa, va ser la de 1788-1789, una crisi que com sabem va fer de detonant de la Revolució francesa.

A Catalunya, en paraules de Pierre Vilar, “des de l'hivern de 1788 regnava la inquietud [ja abans de...] la crisi més colpidora: la de 1789”.⁷⁷ Aquells mesos es multiplicaren les accions de control del mercat alimentari i es posaren en marxa mesures reguladores sobre preus, acaparaments i requisos.⁷⁸ També es

multiplicaren les protestes veïnals, amb episodis de gran transcendència, també a Sabadell, com ja hem vist i com continuarem analitzant a continuació.

Així, a Sabadell, l'any 1789, en un context de crisi alimentària general i en situació de "mal govern" local, hi hagué una onada de denúncies i protestes, tant per part del veïnat, com dels qui exercien els càrrecs de síndic personer i de diputats. El febrer de 1789 es produïren diversos clams contra la fleca del Comú, protestant perquè despatxava un pa pitjor que el de Barcelona (amb el qual s'havia equiparat el preu) i pitjor també que el pa del flequer Gabriel Busquets, que el venia fora vila i feia la competència a la fleca de Sabadell.

"En aquest dia⁷⁹ se posà per lo Ajuntament, en la porta de sa fleca, un paper imprès en lo qual constaba lo pes del pa de Sabadell i preu que també havia de tenir. Aquest era lo mateix paper que en lo dia antes se havia plantat en Barcelona, donant a entèndrer que se seguia en ésta, ab tota escrupulositat, lo que allí se determinaba en orde a pa. Però alguns del poble clamaban que lo pa no igualaba al de Barcelona, ni al de Biel,⁸⁰ per qual motiu molts lo prenian de la barraca de aquest [...]". [A finals de mes] "Continuaba en clamar lo poble contra la mala qualitat de pa. Altres pretenian que lo pa era corresponent. Altres probaban que se feyan dos qualitats de pa moreno; la més inferior per los més despreciables i altra per los més acostats. Lo majordom Gurillas⁸¹ irritaba sobradament a la gent responnent a altas veus que ls faria menjar merda, fems, etc. i que, altrament, anasen a buscar-ne a altre part -sent aixís que ningú altre ne podia vèndrer. La Justícia no donà may la menor providència, antes despreciaba las instàncias. De tot assò ja podia preveurer-se lo motí".⁸²

Certament, l'1 de març de 1789 tingué lloc el motí del pa de Sabadell, l'endemà del de Barcelona. Van ser uns esdeveniments de gran impacte que no podem atendre convenientment en aquest article.⁸³ Vegem solament la crònica que va fer Bosch dels fets del primer dia de la protesta:

"A mitja tarda, alguns vinguts de Barcelona notificaren lo alborot que succehia en dita ciutat. Ab això se acaloraren los ànimos dels descontents. Alguns de la ínfima plebe se juntaren cap al tart en la plassa; comensaren a cridar a altas veus que volian que Busquets vengués pa i que Gurillas fos tret de Sabadell [...].

Acabat lo pa de Busquets, se encaminaren los amotinats a la fleca del Comú, ahont deyan que volian matar a Gurillas. Trobant la porta tancada, pretengueren, ab rellas i pedras, derribar las portas. Portaban palla i picaban foch per cremar-la. Lo regidor decano [Josep Torras del Pla] no pogué contenir-los, ans bé lo atropellaren, li tiraban la palla per damunt i lo amenassaren perquè se ausentàs. Efectivament marxà a buscar los caputxins. Entretant, se tirà un tros de porta en terra, entraren los amotinats i robaren tant quant pa encontraren, sens comètrer altre violència. Lo pa no podia ser molt, per ser diumenge al vespre, quan ja tothom ha provehit per la semana. Persistian encara los amotinats, cridant i demanant lo blat, quan arribaren los pares caputxins ab atxes. I estos, ab exortacions i prèdicas, dissiparen i aquietaren lo tumulto [...]".⁸⁴

205

Les protestes de Sabadell i les seves conseqüències foren descrites amb molt detall pel metge coetani Antoni Bosch i Cardellach. Hi hagué uns vint-i-cinc acusats, entre els quals el flequer Gabriel Busquets i el seu fill Miquel. És important de saber que, vint-i-un anys més tard, Miquel Busquets va ser elegit el primer alcalde constitucional de la vila de Sabadell, en un moment de ruptura complexa, que no correspon analitzar aquí.⁸⁵

Al cap de més de vuit mesos del motí, la nit del 15 al 16 de novembre de 1789, a Sabadell van ser detingudes nou persones, entre elles una dona. Segons Bosch, fou "lo dia més trist i fúnebre que se ha vist, luego de saber-se la presa de tanta gent".⁸⁶

Abans, però, l'endemà mateix del motí, veient que la gent continuava agitada i amenaçava d'amotinar-se de nou (s'ensenyaven armes), l'Ajuntament de Sabadell, per calmar els ànimos, va prendre una sèrie de compromisos relacionats amb el mercat alimentari i en benefici del veïnat. El més important va ser el de subhastar la carnisseria, el proper desembre, pel sistema de la rebaixa dels preus de la carn; també s'acceptà la competència del flequer Busquets al monopoli local (en relació amb això, es va anar més enllà, perquè es va crear una Junta Benèfica per garantir el proveïment local de pa). Bosch explicà les tensions i els compromisos municipals de la manera següent:

“Al vespre, comensaban a alborotar-se alguns ànimos, quant lo Ajuntament féu fer un pregó públich dient que des de luego Gurillas seria fora de Sabadell, ab sa família; que Busquets vendria pa librement; que Llorens Pont cuydaria la fleca del Comú, ja en la mateixa nit; que se ohiria a qualsevol que tingués queixa contra lo carnicer; i que se alliuraria lo arrendament de la carniceria a qualsevol que vengués la cam més barato del preu corrent. Motivà aquest pregó un recado que dos caputxins portaren a casa lo regidor decano dient que, si no feyan fer aquest pregó i executar-lo, moririan indis-

pensablement quatre o sinch dels que governaban la vila. Aixís ho digueren los del Ajuntament, però los pares caputxins ho negan, per la major part”.⁸⁷

Aquell any 1789, per fer front a la crisi, també es prengueren altres mesures, com la requisada de blats i la seva venda lliure fetes el mateix mes de març, almenys dues vegades, els dies 21 i 28 (“lo Ajuntament y vicari Dr. Català regoneixian las casas buscant blat, i lo venian en la Casa de la Vila; ja en lo dia 18 se'n havia venut una quantitat”; al cap de pocs dies “retornan a recórrer las casas, per blat, lo Ajuntament i Dr. Català, venent-lo después en la Casa de la vila”).⁸⁸

Però, a Sabadell, la més important de totes les mesures fou la creació d'una Junta Benèfica per gestionar la compra de cereal i l'abastament de pa local, amb aportacions dels majors contribuents, que acabà l'any amb un balanç qualitatiu satisfactori i, a més, amb superàvit econòmic.⁸⁹

Passats uns anys, l'abril de 1793, declarada la guerra a França (1793-1795) i en situació de carestia de blat, l'Ajuntament de Barcelona féu una requisada de blat en territoris de l'entorn, com Sabadell:

“Vingué un comissionat del Ajuntament de Barcelona per a què se registràs la vila, se embargàs lo blat sobrant, i se compràs per Barcelona, que estava ab necessitat gran. Axís se practicà, i se trobà que fins a la cullita faltaban en Sabadell 3.000 quarteras de blat”.⁹⁰

La carestia i les requisades afectaren el proveïment de la vila, on a principis de maig de 1793 es prohibí de vendre pa blanc, excepte per als malalts:

“Se publicà i comensà en Sabadell a fer-se una sola espècie de pa, no permetent de blanch sinó per los malalts ab certificat de metge. Era gran la carestia de blat, i se mesuraba a 12 lliuras 7 sous 6 diners la quartera”.⁹¹

Al cap de pocs dies, la gent de Sabadell clamava contra la mala gestió municipal, perquè faltava pa a les fleques del comú, però n'hi havia a la fleca de Miquel Busquets:

“Arribà a vèndrer-se lo blat a 14 lliuras 5 sous la quartera, però ni encara trobant-ne lo poble, tothom clamaba, perquè los flaquers no tenian apenas pa; no podent la Justícia obligar-los, perquè no tenian acte firmat ab lo

87 *Ibidem*, p. 40-41 (2 de març de 1789).

88 *Ibidem*, p. 42 i 43 (21 i 28 de març de 1789).

89 *Ibidem*, diverses notícies de p. 47 a 68 (23 de maig de 1789 a febrer de 1790).

90 *Ibidem*, p. 169 (19 d'abril de 1793).

91 *Ibidem*, p. 176 (1 de maig de 1793).

92 *Ibidem*, p. 178 (17 de maig de 1793).

93 Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, v. 3, p. 472, 476-477.

94 Vegeu el procés de transformació del tèxtil de la zona a Josep M. BENAUL, “La indústria tèxtil llanera...”, i en altres articles del mateix autor. El metge Bosch donava dades concretes de la relativa prosperitat a la vila en les notes dels anys 1801 i 1802, amb alces de preus, acompanyades d'oferta de feina a les fàbriques de llana i cotó locals (A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 401, 406, 418-420 [1801 i 1802]).

95 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas...*, p. 317 (8 de març de 1797).

96 *Ibidem*, p. 356 (novembre de 1798).

97 Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, v. 3, p. 443-446.

98 A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales...*, v. 2, p. 187 (15 d'agost de 1729).

99 Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*, v. 3, p. 443-446. Bosch i Cardellach també ho remarcava en diverses notícies, en les quals es poden observar quines mesures reguladores sobre cereal es podien posar en pràctica en moments de carestia, com la requisada o la lliure venda: “Se permitió a todos vender granos a tres quartanes, contra lo prevenido al arrendatario de aquellos en su tabba” (A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales...*, v. 2, p. 240 [13 de març de 1763]); “por ser el año muy mísero, se añadieron 15 libras al maestro” (A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales...*, v. 2, p. 242 [maig de 1764]).

100 A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales...*, v. 2, p. 244 (juliol de 1764).

101 AHS. FM. Tabes d'arrendaments, 1686-1871 (AMH 939/3). Taba de l'arrendament de la carnisseria per al 1815. En la del 1832 també hi ha recomanacions d'aquest tipus.

102 *Ibidem*.

motiu de haver tardat a fer-lo fer, los regidors, i a la ocasió de fer-lo, essent ja los blats escassos i cars, digueren no trobaban fianzas. No obstant, ja may faltà lo pa en casa de Miguel Busquets, lo qual, encara que no obligat, feya diàriament cinc, i quant menys tres, fornades de pa, socorrent-se lo poble en gran part de allí, per la molta diligència que aquest se donà en buscar blat i anant per est fi al Urgell, Llussanès, Plana de Vic, i fent-ne portar, ab gran afany, cautela i seguretat, per los embargs que havia de soltar a cada pas, i per las Justícias de son trànsit, que lo detenian per motiu de necessitar-lo”.⁹²

Van ser uns anys de preus màxims, amb refugiats a les ciutats i viles.⁹³ La guerra contra Anglaterra (1796-1802) va perllongar les penúries, suavitzades a Sabadell perquè també s’obriren portes a la producció tèxtil local.⁹⁴ Pel que fa al proveïment alimentari, l’escassetesa s’hi feia notar. Per exemple, el març de 1797 faltava peix a Sabadell:

“Éssent dimecres, y venint des de temps imemorial los arengaders de Mataró y altres parts venent arengadas o altra pesca, no obstant que féu un dia molt serè y bo, no hi hagué ni un arengader en la plassa, a causa de la escasez de arengadas y pesca (que ja tenia un preu molt car, com era a 20 y a 24 quartos la dotsena) per motiu de la guerra ab Inglaterra. En los dimecres següents ne vingué o un o dos. Lo bacallà se venia a 28 lliuras lo quintar”.⁹⁵

I el novembre de 1798 la carestia de blat dóna lloc a una acció de l’Ajuntament de Sabadell destinada a no deixar sortir blat de la vila:

“Per estos dias, havent-hi carestia de blat, lo Ajuntament féu pregonar se prohibia vendre blat als forasters, detenint-se, per los de la vila, lo que estos havian comprat”.⁹⁶

Pobres i malalts

El complex sistema municipal d’antic règim, regulador del mercat, més enllà del control dels preus establia també mesures d’atenció a pobres i malalts com un element de les polítiques socials per al manteniment de la pau local. Les mesures podien variar en funció de les circumstàncies i s’ampliaven en moments de crisi, a

vegades amb l’aportació de particulars. Bosch i Cardellach ens en dóna alguns exemples.

A principis del set-cents, l’agost de l’any 1729, arrossegant-se la carestia per les males collites de l’any anterior,⁹⁷ l’Ajuntament de Sabadell establia que els arrendataris dels propis aportessin de franc queviures a l’hospital.

*“Por la pobreza del hospital, acordó el Ayuntamiento que, por cada pobre enfermo, diariamente diesen: el carnicero, 6 onzas de carne; el panadero, 4 dineros de pan; y el mesonero, otros tantos de vino”.*⁹⁸

En un altre període crític, els anys 1763-1764,⁹⁹ es féu un repartiment de sopa i pa als Caputxins de Sabadell, sufragat per alguns hisendats locals:

*“Este año, y el antecedente, fueron los llamados de la miseria. Algunos hacendados dispusieron que, por espacio de dos meses, al mediodía, se diese buena sopa y pan en capuchinos, a dirección de su padre guardián; y allí acudían muchas gentes”.*¹⁰⁰

Però, al marge de les mesures extraordinàries, hi havia prescripcions habituals que atenien els malalts i la gent de baix poder adquisitiu. Per exemple, el 1815, l’arrendatari de la carnisseria estava obligat a tenir:

“Quatre cabres de cria, i no més, per si acàs hi ha algun malalt que neseccitia llet per remey, la qual deurà donar sens pagar cosa alguna. Y en cas se necesitia una tela o una pell de moltó per remey de algun malalt, encontinent se hagia de matar un moltó”.¹⁰¹

I, per al consum dels més pobres, es regulava de manera estricta l’abast de les parts de les carns de menys preu i la forma de tallar-les per tal que fossin més aprofitables. En alguna taba d’arrendament de la carnisseria de Sabadell, s’hi diu que “lo vestiar que matarà [el carnisser] dega tallar lo peu rodó”,¹⁰² una forma de tall que deixava més carn a les extremitats dels animals. En un altre lloc es parla del tall en rodó en els termes següents:

“Se había acostumbrado siempre (como utiloso y beneficioso a los pobres) [...] el que estubiese obligado [el tallador de carn] a cortar la cabeza con el cuello redondo vulgo lo cap rodó, y los pies también redondos vulgo peu rodó, al efecto de que como estos despojos u menudillos de los ganados los acostumbran a

comprar los podres [sic, per pobres] no quedasen perjudicados porque, cortados en el modo indicado, siempre que aquellos compren la cabeza entera o las mexillas o carrillos por cepearado hubiese en ellos la competente carne [...]"¹⁰³

El tall esmentat era tan important, que el seu incompliment havia engegat protestes i havia obligat l'ajuntament a implicar-s'hi. Vegem amb detall el que va passar a Sabadell el juny de 1766, en un context, com hem dit, de crisi general:

"Prosiguiendo muy enconadas las disputas con Pablo Torres,¹⁰⁴ mandóle en este mes el Ayuntamiento que no aumentase el precio de las carnes, ni se cortasen los pies de las reses en largo, sino en redondo; sobre lo qual, y en su contravención, se le intimaron 144 bans, de lo que se siguió un pleyto ruidoso que fue sentenciado a favor del Ayuntamiento, aunque éste nada percibió de dichos bans".¹⁰⁵

Al cap d'uns mesos, mentre la carestia continuava afectant la vila, es prengueren mesures extraordinàries, complementàries, relatives al repartiment de la carn barata, com les que s'expliquen en el paràgraf següent:

"Se pregonó que los menudos del ganado se venderían por barrios, determinando un día de cada semana para cada uno de éstos, y dividiendo las casas foráneas del término, y las de Llonch y Borguñó, en cada uno de los barrios. También se tassó su precio con otras providencias".¹⁰⁶

De tota manera, hi ha poques notícies de mesures específiques d'atenció als pobres de Sabadell cap a finals del segle XVIII. Això podria corroborar l'anotació del funcionari reial Francisco de Zamora, referent a una de les visites que féu a la vila el setembre de 1788:

103 AHS. FM. Mercat, 1819-1899 (G82 277 bis). Memorial de 14 d'abril de 1819; en aquell moment hi havia venda lliure de carn i els carnisers qüestionaven el costum.

104 L'arrendatari de la carnisseria.

105 A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales...*, v. 2, p. 249.

106 *Ibidem*, p. 250 (30 d'agost de 1766).

107 FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes...*, p. 117.

"La aplicación del vecindario es tal, que, sin embargo de haber paseado todo el pueblo, nadie nos pidió una limosna, lo cual nos excitó la comparación de este pueblo con el más florido del resto de la Corona".¹⁰⁷

Aquesta apreciació reforçaria la hipòtesi que la conflictivitat finisecular a Sabadell tenia un important component polític, de denúncia de les pràctiques properes a la corrupció practicades per alguns regidors, i de manifestació de la crisi municipal creixent causada per la falta de representativitat dels governs. Eren processos precedents del canvi revolucionari que arribaria unes dècades més tard, amb el constitucionalisme de les corts de Cadis i la progressiva introducció del règim polític i econòmic liberal.

Conclusions

El mercat alimentari d'antic règim era un mercat regulat orientat a obtenir màxims rendiments d'unes condicions donades, sovint precàries. Des de l'edat mitjana s'havien anat instaurant pràctiques mercantils de màxim aprofitament, que van fonamentar drets tradicionals, i que van tendir a frenar els beneficis individuals en favor dels col·lectius. Es tractava d'un mercat que operava segons criteris que no eren solament econòmics, a diferència dels mercats capitalistes posteriors, sinó que tenia una dimensió política i una dimensió social. Cal que els mercats d'antic règim siguin analitzats amb paràmetres diferents dels emprats en els estudis de l'economia dels darrers segles. El present article tracta la dimensió social del mercat d'antic règim basant-se en documentació de Sabadell. Hi ha aspectes complementaris no estudiats, el coneixement dels quals seria de gran interès per tal de considerar el tema que ens ocupa en tota la seva complexitat; per exemple, l'evolució de les hisendes municipals i la seva relació amb els ingressos dels propis; o les dinàmiques econòmiques relacionades amb els arrendaments dels propis municipals (el perfil dels arrendataris, els rendiments obtinguts o els circuits emprats per a l'abastament de les botigues).

Per comprendre les regulacions del mercat d'antic règim cal tenir en compte de situar-les en cada context històric. La majoria de les regulacions i les

dinàmiques que es generaven al seu entorn tenien com a centre el control del mercat alimentari local, i el seu objectiu últim era vetllar per la supervivència de les persones, encara que alguns interessos particulars poguessin distorsionar els processos. El control del mercat es fonamentava en les antigues adquisicions col·lectives dels monopolis sobre serveis i proveïments bàsics. Els rendiments dels monopolis, a més, constituïen els ingressos més importants de les hisendes locals. Els regidors estaven obligats a garantir l'alimentació del veïnat, en bones condicions de qualitat, mesura i preu; i els veïns fiscalitzaven la seva actuació, negociaven els diferents interessos en joc i, quan consideraven que les polítiques no eren satisfactòries, protestaven amb graus variables de violència, segons fos el malestar existent.

La negociació i el control de les condicions del mercat local de productes bàsics centraven la política local i mostraven el pes de les forces existents, malgrat que els càrrecs de govern eren de nomenament reial entre unes oligarquies locals minoritàries. El veïnat s'expressava políticament amb l'acció directa; i la pau veïnal s'obtenia a canvi de l'acatament dels drets tradicionals que garantien la subsistència de les persones. L'any 1766, després d'una important onada de motins en diferents zones, i de manera especial a Madrid, Carles III va crear uns càrrecs d'elecció veïnal amb la funció que exercissin de manera institucionalitzada el control dels mercats alimentaris locals.

Les regulacions del mercat alimentari local tenien, com hem anat veient, un remarcable caràcter social, de manera que afectaven el benestar de la gent, permetien millorar les condicions de vida de la seva majoria, amb mesures com la rebaixa dels preus, i donaven atenció a les persones més necessitades. També podien comportar la disminució de la diferenciació econòmica local, quan els majors contribuents assumien la resolució dels dèficits. Les regulacions protegien els diferents agents del mercat, i amb mesures extraordinàries es podia fer front a situacions crítiques. Les condicions concretes per al funcionament dels monopolis eren recollides en uns documents municipals anomenats tabes, que es publicaven abans de les subhastes d'arrendament i es renovaven pràcticament cada any.

En els estudis sobre condicions de vida, s'acostuma a relacionar el benestar de les persones amb el seu salari. Però hem de tenir present que si bé en la formació social capitalista el salari, juntament amb les polítiques impositives, van constituir els principals referents del benestar i van focalitzar la conflictivitat i la negociació per la redistribució dels beneficis econòmics, abans, a l'antic règim, en una societat poc salaritzada, el seu equivalent era el preu dels productes, com ja hem dit al principi. A final del segle XVIII Sabadell era una vila ja inserida en el procés de canvi cap a una economia industrial i de mercat, amb una proporció important de jornalers; i entre les primeres associacions de teixidors formades a Catalunya, el 1840, hi havia les de Sabadell. Així, a mesura que avançà la industrialització van originar-se noves dinàmiques socials impulsades pel moviment obrer i les seves organitzacions, prohibides durant moltes èpoques, destinades a fer front a l'explotació laboral, conseqüència dels baixos salaris i les males condicions de treball; i es van crear noves formes de pressió econòmica i política (negociació salarial, rendiments baixos, vagues...). Però abans de la revolució industrial, a l'antic règim, per a la millora de les condicions de vida, la gent negociava el control dels preus i d'altres condicions del mercat, s'adreçava als governs locals, perquè tenien una elevada autonomia en aquest àmbit, i disposava de formes de pressió i protesta pròpies i ben diferenciades, com el clam, l'avalot i el motí.

Fins que no s'establiren les institucions d'àmbits territorials amplis per desenvolupar les polítiques socials, era en l'àmbit local, a cada vila i ciutat, on es duïen a terme les accions destinades a satisfer les necessitats veïnals més bàsiques, com l'alimentació, i on s'havien creat els instruments i les estratègies adequades per gestionar les tensions i aconseguir els acords indispensables per desenvolupar-les. Al llarg de segles, a partir de les experiències compartides, s'havia concebut un precís i complex entramat de drets i deures, adaptable a les variades condicions dels diversos llocs i temps; eren pràctiques sabudes i legitimades per la tradició, actualment encara molt desconegudes i poc valorades.

Val la pena d'aprofundir el seu coneixement en diferents viles i ciutats i de realitzar la comparació

dels distints procediments i tradicions, amb prou matisos i tota la seva complexitat, per tal de construir una visió global dels mercats locals d'antic règim a Catalunya, on regien normatives diferents de les de la resta de territoris de la monarquia espanyola. Seria un precedent imprescindible per a l'estudi de l'impacte de la introducció del liberalisme econòmic, no solament en l'àmbit del proveïment alimentari de les persones, sinó també en l'àmbit de la transformació de les hisendes locals. Perquè els ajuntaments liberals van perdre els seus monopolis i, per tant, la seva principal font d'ingressos, mentre que l'Estat va trigar a fer la reforma fiscal i a normalitzar les transferències cap als ajuntaments. En aquestes circumstàncies, sense cap cessió estatal que substituís els ingressos anteriors, els ajuntaments van recórrer a la possibilitat d'instituir impostos indirectes sobre determinats productes de consum, que afectaven, doncs, de manera més feixuga la gent més necessitada. Les protestes contra els impostos sobre els consums van ser prou fortes al llarg del segle XIX com perquè s'abolissin durant els dos períodes més progressistes, el bienni de 1854-1855 i el sexenni de 1868-1874. Era una protesta que mostrava la capacitat de la gent de moure's i de defensar els seus interessos, com havia fet durant segles. Però era una protesta amb menys incidència política, perquè ja no era possible a escala local negociar les condicions del mercat alimentari i la rebaixa dels preus, com hem vist que podia fer-se a l'antic règim.

El liberalisme polític va desproveir els ajuntaments de les seves atribucions sobre els mercats alimentaris locals, amb totes les seves implicacions, i va situar més lluny, fora dels àmbits municipals, els centres de decisió. Les dinàmiques del mercat alimentari local de l'antic règim, analitzades en aquest article, perderen eficàcia i significat en el nou panorama econòmic i polític. De manera paral·lela, el liberalisme econòmic i el desenvolupament capitalista en els àmbits de la producció, la comercialització i el transport, obriren el camí a la integració dels mercats i a la lliure competència, fonaments d'un nou sistema de proveïment i consum que en línies generals ha arribat fins als nostres dies. ●